

อนุสรณ์

เนื่องในการฌาปนกิจศพ

คุณแม่แถม หินลายเลิศ

ณ เมรุวัดประยูรวงศาวาส

ถนนประชาธิปก

ธนบุรี

วันอาทิตย์ ที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๑๔

อนุสรณ์

เนื่องในการฌาปนกิจศพ

คุณแม่แถม หินลายเลิศ

ณ เมรุวัดประยูรวงศาวาส

ถนนประชาธิปก

ธนบุรี

วันอาทิตย์ ที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๑๔

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ชาตะ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๓๘

มตะ ๑๙ มิถุนายน ๒๕๑๔

แด่คุณแม่

โอ้ว่าคุณแม่ พระคุณมากแล้ ยิ่งใหญ่ไพศาล
ท่านได้อุ้มชู เลี้ยงดูอภิบาล อุส่าห์เอาภาร
สงสารเมตตา

ไปไหนไปด้วย แม้จะต้องม้วย ไม่ลืมลูกยา
ท่านอยู่ใกล้ชิด สนิทเสน่หา เห่กล่อมลูกมา
รักใคร่เอ็นดู

ลูกจะจดจำ เชื่อถ้อยฟังคำ นำเกียรติมาสู่
สกุลหินลายเลิศ ลูกจะเชิดชู จะให้คงอยู่
ตราบสิ้นโลกา

ใครจะเหลียวแล มารักเท่าแม่ ยากแท้สุดหา
ลูกจะต้องนึก ระลึกบูชา เทิดทูนเกศา
ทุกทิวาวัน

แม่แถมคือชื่อ ฉันกราบนับถือ เป็นพระของฉัน
แม้จะล่วงกาล นานนับแสนวัน แต่บุญคุณนั้น
จะไม่คลายคลอน

แม่จากลูกไป แทบว่าหัวใจ ลูกจะขาดรอน
ชีวิตดับลง คงแต่อนุสรณ์ สุดแสนอาวรณ์
สะท้อนสะเทือนใจ

ลูกขอประนมกร แด่ท่านมารดร ด้วยจิตผ่องใส
มาตรว่าไปอยู่ บุรีที่ใด คำว่ายากใจ
อย่าให้พ้องพาน

วิทูรลูกแม่ สมาธิแน่วแน่ ตั้งจิตอธิษฐาน
ขอแม่จงประสบ พบพระศรีอารย์ ตามคำอธิษฐาน
ของคุณแม่เทอญ.

จากลูก

ประวัติย่อ

คุณแม่แถม หินลายเลิศ เกิดเมื่อวันที่ ๑ พ.ย. ๒๔๓๘ ตรงกับวันเสาร์ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะแม ที่บ้าน ตำบลวัดอิสาน อำเภอเมือง นครราชสีมา เป็นบุตรของนายเกิด นางปี มีพี่น้องร่วมมารดา ๓ คน คือ

๑. นางไผ่ ลำดวนในเมือง (ถึงแก่กรรม)

๒. นางทองคำ (ถึงแก่กรรม)

๓. นางแถม หินลายเลิศ

เมื่อเยาว์วัย ได้ศึกษาที่วัดอิสาณ ซึ่งอยู่ใกล้บ้านโดยมีพระเป็นผู้สอน หนังสือเรียนขณะนั้นใช้หนังสือมูลบทบรรพกิจ ครั้งนั้นเรียนพออ่านออกเขียนได้แล้วก็ลาออกมาช่วยบิดามารดา ประกอบงานอาชีพ ในสมัยนั้นในเมืองนั้น ผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่ส่วนมากนิยมให้ลูกหลานอ่านหนังสือเรื่องที่เป็นกาพย์กลอนให้ฟัง คุณแม่ก็เป็นคนหนึ่งที่จัดอยู่ในประเภทอ่านหนังสือให้คุณยายฟังด้วย เรื่องที่นิยมมากที่สุด คือ เรื่องพระอภัยมณี, อิเหนา, สังข์ทอง ฯลฯ และหนังสือซึ่งพิมพ์ที่หน้าวัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ์) คุณแม่ท่านเป็นผู้ที่มีความจำดี จากการอ่านหนังสือให้คุณยายฟังครั้งนั้นเป็นประจำแทบทุกวัน สามารถจำคำกลอนในเรื่องต่าง ๆ นั้นได้เป็นส่วนมาก และสามารถว่าคำกลอนปากเปล่าของเรื่องต่าง ๆ ติดต่อกันได้เป็นเวลานาน ๆ

ต่อมาคุณป้าทองคำ ซึ่งเป็นพี่สาวคนกลาง ทำงานอยู่ที่วังสุนันทาในหน้าที่เชิญเครื่องเสวย ได้รับคุณแม่เข้าไปอยู่ด้วยที่ในวัง ในระยะนั้นได้ทำการสมรสกับ นายเจริญ หินลายเลิศ พ่อค้าแสตมป์เก่าที่ใช้แล้ว เป็นพ่อค้าแสตมป์ที่มีแสตมป์มากผู้หนึ่งในสมัยนั้น มีบุตรด้วยกัน ๒ คน คือ

๑. นายวิทูร หินลายเลิศ

๒. นาง มณี อตุลย์ศักดิ์

เมื่อแต่งงาน พอมีบุตรคนที่ ๒ ก็ได้ลาออกจากงานที่วัง เนื่องจากฐานะความยากจนอย่างหนึ่ง และคุณแม่ชอบอิสสระอย่างหนึ่ง เมื่อมีบุตรคนที่ ๒ แล้วก็ได้แยกกันอยู่กับคุณพ่อ โดยไปอยู่กับพี่สาวคนโต คือ คุณป้าไผ่ เนื่องจากคุณป้าไม่มีบุตรและเป็นคนใจดี ได้เลี้ยงดูหลานทั้ง ๒ เช่นเดียวกับบุตรของตัว คุณแม่ก็ทำการค้าเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นรับกล้วยจากกลางดงและจันทึก มาขายส่งและขายปลีก ที่ตลาดนครราชสีมา พอเลี้ยงชีพไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น

ต่อมาคุณพ่อมีฐานะดีขึ้น การค้าขายแสตมป์เก่าที่ใช้แล้วได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นกำลังเป็นที่นิยมของฝรั่งชาวต่างประเทศมาก จนกระทั่งมีทุนขออนุญาตตั้งที่ทำการไปรษณีย์ขึ้นเองที่ถนนราชวงษ์ (ไปรษณีย์ที่ ๕๗) เมื่อฐานะคุณพ่อดีขึ้นก็ได้เดินทางไปรับคุณแม่ที่นครราชสีมา ให้มาอยู่ด้วยที่กรุงเทพ ฯ ถึง ๒ ครั้ง แต่คุณแม่ไม่มา เนื่องด้วยมีเหตุบางประการจึงทำให้คุณพ่อต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตไปทางอื่น ต่อมาได้รับบุตรคนโต คือข้าพเจ้ามาเรียนหนังสือที่กรุงเทพ ฯ แต่เมื่อเรียนได้ประมาณ ๒ ปี ก็ต้องหยุดชงักขาดตอน เนื่องจากคุณพ่อย้ายบ้านจากสวนหลวงไปอยู่ร้านค้าซึ่งอยู่ติดกรมไปรษณีย์ เมื่อคุณแม่ทราบก็ลงมารับข้าพเจ้าขึ้นไปราชสีมาอีก แต่พออยู่ที่ราชสีมาได้ ๑๐ เดือน ทางหลวงลุงอยู่ซึ่งเป็นพี่ชายของคุณพ่อที่วัดไตรมิตรก็ได้จดหมายแจ้งให้ทราบว่าคุณพ่อถึงแก่กรรมแล้วขอให้รีบลงมากรุงเทพ ฯ คุณแม่จึงได้พาข้าพเจ้าและน้องลงมาช่วยงานฌาปนกิจศพคุณพ่อ ที่วัดไตรมิตร โดยมีหลวงลุงอยู่ซึ่งเป็นพี่ชายคุณพ่อ เป็นประธานจัดงานฌาปนกิจศพ เมื่อการฌาปนกิจศพ นายเจริญ ผู้เป็นสามีแล้ว ก็ไม่ได้คิดอยากจะได้ทรัพย์สินของนายเจริญผู้สามีซึ่งอนุภรรยาครอบครองอยู่ เช่นร้านค้ากรมไปรษณีย์ ห้องแถว ๒ ชั้น ให้เช่าโดยฉเพาะแสตมป์ซึ่งมีจำนวนมากและมีค่ามาก คิดเป็นเงินขณะนั้นก็ประมาณไม่น้อยกว่าหมื่นบาท (ชุดละ ๕ และ ๑๐ บาท มีหลายพันชุด) เงิน ๑ บาท ในสมัยนั้นไปเที่ยวดูภาพยนตร์รับประทานอาหารแล้วรวมทั้งค่ารถด้วยเงิน ๑ บาท ต่อ ๑ คนก็ยังเหลือเงินติดกระเป๋ากลับบ้านอีก คุณแม่ได้ขอส่วนแบ่งทรัพย์สินเพียงเล็กน้อยจากฝ่ายโน้นเพื่อให้เป็นทุนการศึกษาแก่ลูก ๆ ต่อไป แต่ทางด้านโน้นขัดข้อง จึงได้ยื่นเรื่องราวต่อศาล แต่ทางโน้นได้ขนย้ายทรัพย์สินที่มีค่าในร้านออก

เกือบหมดรวมทั้งแสตมป์จำนวนมากด้วย เมื่อศาลตัดสินให้ชนะความคงได้แต่ห้องแถวไม้ ๒ ชั้น ๓ ห้อง ที่ อ. บ้อมปราบไว้เพียง ๓ ห้องเท่านั้น ซึ่งได้เก็บค่าเช่าเป็นทุนการศึกษาต่อมา ชีวิตในระยะนี้ประสบกับความยากจนมาก ข้าพเจ้ากำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมตอนปลาย ก็ได้ลาออกไปหางานทำ เมื่อบุตรชายได้งานทำแล้ว ท่านก็อยู่กับบุตรชายมาตลอด และได้รับการพักผ่อนไม่ต้องทำการค้าขายดังก่อน เนื่องจากท่านชอบอิสสระเสรี ส่วนมากท่านชอบเดินทางไปต่างจังหวัด บางทีก็ไปกับขบวนกฐินและขบวนผ้าป่า ภายหลังได้บวชชี ศึกษาธรรม และศึกษาการวิปัสสนาเกือบ ๒ ปี โดยระยะแรกอยู่ที่วัดธรรมนิมิตร ชลบุรี ภายหลังย้ายมาอยู่วัดพืชอุดม อ. ลำลูกกา และได้ลาจากชี เนื่องจากป่วย ในปี ๒๕๐๔ และได้ทำการรักษาเรื่อยมาเกือบ ๒ ปี จึงเบาลงจนเกือบปกติ แต่เนื่องจากสุขภาพของท่านระยะนี้ซุดลงมาก แม้จะทุเลาจากโรคเบาหวานแต่ก็มีโรคชราอื่นเข้ามาเสมอ ภายหลังต้องมีคนประจำดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะท่านมักจะลุกไปโน่นมานี่เสมอ และเดินไปก็มักจะล้มจึงต้องมีคนอยู่ใกล้ชิดตลอดเวลา

การติดต่อรักษาที่โรงพยาบาลในปัจจุบันนี้ลำบากมากสำหรับคนชราที่อ่อนแอ เนื่องจากทางโรงพยาบาลทุกแห่งมีคนป่วยหนาแน่น บางทีต้องไปรอกันถึง ๒—๓ ชม. การเดินทางไปก็ลำบากมากสำหรับผู้ชราที่ไม่แข็งแรง ดูเป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก จึงได้ติดต่อกับนายแพทย์ที่อยู่ไม่ไกลบ้านเพื่อขอให้คุณแม่เป็นคนไข้ประจำของนายแพทย์ผู้นั้น และก็ได้รับความเมตตาจากนาย-แพทย์ผู้นั้นมาตรวจรักษาที่บ้านด้วยดีตลอดมา แม้บางคราวจะป่วยหนักก็ได้รับการรักษาหายทุกครั้ง จนเป็นที่อุ่นใจและวางใจได้ ครั้นถึงวันที่ ๑๕ มิ.ย. ๑๔ เวลา ๑๒.๐๐ น. เนื่องจากความเผลอเรอของคนเฝ้าดูแล เห็นท่านนอนหลับก็เลยนอนหลับด้วยโดยไม่ได้ปิดประตู พอท่านตื่นขึ้นก็ลุกเดินออกมา และล้มที่หน้าบรรไดศีรษะแตกเนื่องจากไปกระทบของแข็งมีโลหิตไหลออกมา เนื่องจากเป็นเวลาเที่ยงมีชาวบ้านที่อยู่ข้างเคียง และคนเฝ้าดูแลช่วยกันนำส่งโรงพยาบาลพระปิ่น-เกล้าเย็บบาดแผล เมื่อข้าพเจ้าได้รับแจ้งทางโทรศัพท์ก็รีบมาที่โรงพยาบาล พอดีหมอเย็บบาดแผลเสร็จ ข้าพเจ้าเห็นท่านอ่อนมากอยากขอให้พักรักษาตัวที่ รพ. สัก ๒—๓ วัน พอให้มีกำลังดีขึ้น

แต่ทางหมอบอกไม่เป็นไรและไม่ยอมรับไว้ และแพทย์สั่ง ๒ วัน ให้มาทำแผล ทาง รพ. ไม่รับไว้ก็จำต้องนำกลับมาที่บ้าน ขณะนี้รู้สึกท่านอ่อนลงมากอาหารที่เคยรับประทานได้มากก็ลดน้อยลงไป ได้ติดต่อนายแพทย์ประจำก็พอดีมีงานมากและบอกให้ไปทำแผลอีกครั้งแล้วจะมาตรวจรักษาให้ ๑๗ มิ.ย. ๑๔ ได้ไปทำบาดแผลที่โรงพยาบาลแล้วก็นำกลับบ้าน และได้ติดต่อกับนายแพทย์ที่เคยรักษาประจำ เช้าของวันเสาร์ที่ ๑๙ มิ.ย. ได้ติดต่อกับนายแพทย์ และนายแพทย์ได้มาตรวจตอนเที่ยง พอดีข้าพเจ้าไม่อยู่และคลาดกัน ๒๐ นาที คนเฝ้าดูแลบอกหมอไม่ได้ทำการรักษา ตรวจแล้วก็กลับไปข้าพเจ้าได้ตามไปที่บ้านก็ไม่พบ ภรรยาหมอก็บอกว่าหมอไม่ได้สั่งอะไรไว้คงให้แต่ยาไว้ ๓ อย่าง ในเย็นวันนี้ ขณะที่คนอยู่ปฏิบัติได้ป้อนอาหารนั้นท่านได้เกิดสำลักและสิ้นใจในขณะนั้น ก่อให้เกิดความเศร้าใจและสังเวชใจแก่ลูกหลานผู้อยู่เบื้องหลังยิ่งนัก ในชีวิตของคุณแม่ที่ได้ดำเนินมาตลอดระยะเวลา ๗๖ ปีเต็ม ได้สร้างแต่คุณงามความดีไว้ให้แก่ลูกบัดนี้ท่านได้จากไปแล้วโดยไม่มีวันกลับ ลูกหลานผู้อยู่เบื้องหลัง ไม่มีหวังที่จะได้พบท่านอีกแล้วจึงขอตั้งจิตอธิษฐานอุทิศส่วนกุศลที่ได้บำเพ็ญมาแต่ต้น จนกระทั่งบัดนี้ให้แก่คุณแม่ ขอวิญญาณของคุณแม่จงอนุโมทนารับเอาส่วนกุศลที่พวกลูกอุทิศให้นี้ ถ้าท่านไม่สามารถที่จะทราบด้วยญาณวิถีใด ๆ ขอเทพเจ้าทั้งหลายจงเป็นพยานในการอุทิศส่วนกุศล และโปรดนำเอาข่าวนี้ไปแจ้งให้คุณแม่ของข้าพเจ้าทราบด้วยเถิด

มิตร

สตฺโถ ปสวโต มิตฺตํ มาตา มิตฺตํ สเก ฆเร ฯ

หมู่เกวียนเป็นมิตรของคนเดินทาง มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน ฯ

อันคนผู้เดินทางไกล ย่อมรู้สึกอ้างว้างและเปลี่ยวใจในเมื่อขาดเพื่อนผู้เดินร่วม เมื่อแลไม่เห็นใคร แม้เพียงหมู่เกวียนที่ตนขึ้นนั่งไป หรือที่มาพบเข้าในระหว่างทางก็ยังเป็นเครื่องอุ่นใจ คลายความว้าเหว่ ฯ อีกอย่างหนึ่ง คนผู้เดินทางไกลจนเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า รู้สึกตัวว่า มีกำลังไม่พอที่จะเดินทางต่อไปได้ เมื่อได้ขึ้นสู่ยาน โดยที่สุดแม้เพียงเกวียน ก็ย่อมบรรเทาความลำบากตรากตรำเสียได้ พาตนเดินทางต่อไป ทั้งเป็นเครื่องป้องกันอันตราย และเป็นพาหนะสำหรับบรรทุกสิ่งของแบ่งเบาภาระที่ตนจะต้องขนพาเอาไปได้ตามส่วน ฉะนั้นหมู่เกวียนจึงเป็นมิตร เพราะยังประโยชน์กิจที่ต้องการให้สำเร็จ ข้อนี้เป็นเครื่องส่อให้เห็นว่า แม้เพียงของไม่มีวิญญาณ เมื่อยังความอุ่นใจให้เกิดขึ้นและยังความต้องการให้สำเร็จได้ ก็สมควรได้นามว่ามิตร เป็นภาษิตเครื่องจูงใจให้เกิดความนิยม เพื่อสมาคมกับมิตรในประเภทต่อไป ฯ

บรรดาชนภายในเรือนผู้ร่วมการงานอันสนิท ท่านยกมารดาว่าเป็นมิตรอย่างสำคัญ เมื่อมารดาอยู่ด้วยช่วยการงานตามส่วนที่ควรจัดควรทำ ทั้งเป็นผู้อุปถัมภ์แก่บุตรธิดาด้วย บุตรธิดาย่อมมีความอุ่นใจ ในเมื่ออยู่ใกล้มารดา เพราะท่านเป็นผู้ที่ตนเคยวางใจสนิทสนมมาแต่เล็กแต่น้อยก่อนกว่าชนเหล่าอื่น ทั้งสุขทุกข์ของบุตรธิดา ก็เนื่องด้วยมารดาเสมอมาโดยมาก แม้ความรักที่เกิดขึ้นในดวงจิตของบุตรธิดา ก็ย่อมมีในมารดาเป็นคนแรก เพราะท่านเป็นผู้ถนอมบำรุงอยู่ใกล้ชิดเสมอมาด้วยความรักใคร่ อาศัยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า มารดาเป็นพรหมของบุตร เพราะทรงคุณธรรมทั้ง ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเปกขา เป็นวิหารธรรมประจำอยู่ในดวงใจอย่างบริบูรณ์ แลตรัสว่า เป็นบุรพาจารย์ของบุตรธิดา เพราะเป็นผู้พร่ำสอนให้บุตรธิดาเว้นชั่วประพฤติชอบเป็นต้น ก่อนกว่าอาจารย์เหล่าอื่น แลตรัสว่า เป็นอาหุเนยยะบุคคลของบุตรธิดา เพราะเป็นผู้ที่สมควรแก่สักการะที่บุตรธิดาจะพึงนำมาคำนับ เพื่อแสดงความ

เคารพนับถือบูชา แลทรงสรรเสริญว่า สกุลใดยังบริบูรณ์ด้วยมารดาบิดา สกุลนั้นชื่อว่า "สพฺรหฺมกํ พรักพร้อมด้วยพรหม" อีกประการหนึ่ง มารดาบิดานั้น ตั้งอยู่ในฐานเป็นบุพพการี บุพพการินี มีหน้าที่กระทำอุปการะแก่บุตรธิดา แลจัดว่าหาได้ยากในโลกเป็นคู่กัน เพราะบุคคลผู้หนึ่งก็มีมารดาคนหนึ่งมีบิดาคนหนึ่งรวมเป็น ๒ คนเท่านั้น แม้เมื่อพระบรมศาสดาจะทรงจำแนกทิศ ก็ได้ทรงยกมารดาบิดาว่าเป็นทิศเบื้องหน้า ถ้าจัดเป็นธรรม ก็จัดในบุพพพิสานมัสสนธรรมอันบุตรธิดาจะพึงประพฤติอีกแผนกหนึ่ง ท่านจึงชื่อว่ามิตร เพราะเป็นผู้มีอุปการะกิจแลทำสิ่งที่ยากจะทำได้ ให้เกิดความอุ่นใจแก่บุตรธิดา ยิ่งกว่าชนภายในเหล่าอื่น สมตามพระพุทธภาษิตที่ว่า "มาตา มิตฺตํ สเก ฆเร มารดาเป็นมิตรในเรือนของตน" ดังนี้ เมื่อบุตรธิดาได้ทราบถึงพระคุณของมารดาบิดาว่า เป็นมิตรอันประเสริฐของบุตรธิดาแล้ว พึงกระทำการตอบแทนท่านด้วย การเลี้ยงดูท่าน ช่วยเหลือทำกิจของท่าน ปฏิบัติตนให้เป็นผู้สมควรที่จะได้รับทรัพย์มรดกดำรงวงศ์สกุลไว้ เมื่อท่านละโลกนี้ไปแล้ว พึงบำเพ็ญทักษิณาอุทิศส่วนบุญกุศลส่งไปให้ท่านดังนี้แล้ว บุตรธิดาที่มากระทำปฏิการกิจต่อบิดามารดา ย่อมจะเป็นผู้เจริญด้วยมงคล สมดังภาษิตที่ตรัสว่า "มาตาปิตุ อุปฏฺฐานํ ฯ เป ฯ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ การบำรุงมารดาบิดา เป็นมงคลอันสูงสุด" ดังนี้ คุณวิฑูร หินลายเลิศ ได้ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นบุตรมีความกตัญญูกตเวทีต่อโยมแถมผู้เป็นมารดา ได้ปฏิบัติท่านมาตามความสามารถ ในวาระสุดท้ายเมื่อท่านได้จากไปแล้ว ก็ได้บำเพ็ญกุศลกิจอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ เพื่อท่านจะได้เป็นสุขในสัมปรายภพนั้น ตามคติวิสัยของผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ขอบุญกุศลที่บุตรธิดาและญาติมิตรได้บำเพ็ญแล้วจงพลันสำเร็จแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้วด้วย ฯ

พระราชวรเวที

วัดมหรรณพารามวรวิหาร

พระนคร

๒ กันยายน ๒๕๑๔

สดุดีพระคุณของแม่

คุณวิฑูร หินลายเลิศ จะทำการฌาปนกิจศพแม่และขอให้ข้าพเจ้าเขียนคติธรรม คำไว้อาลัยต่อแม่ตามแต่จะเหมาะสม เพื่อแจกจ่ายเป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านที่ให้เกียรติมาร่วมในงานศพครั้งนี้ อันที่จริงคุณวิฑูรก็เป็นศิษย์ที่รักของข้าพเจ้าคนหนึ่ง มารดาของคุณวิฑูรก็ไม่ต่างอะไรกับมารดาของข้าพเจ้า หรือมารดาของคนอื่น ๆ ทั่ว ๆ ไป คือท่านได้กระทำหน้าที่แห่งความเป็นแม่ที่ดีต่อลูก ๆ ทั้งหลายทุกคน พระคุณของท่านนั้นเปี่ยมล้นดุจน้ำในมหาสมุทรและสูงสุดดุจภูเขาหิมาลัย ยากที่เราทั้งหลายจะบรรยายพระคุณของแม่ให้สิ้นสุดลงได้

ได้ดีเพราะแม่...เราทั้งหลายได้ดีเพราะใคร ไม่ใช่เพราะแม่ดอกหรือ แม่เท่านั้นที่สร้างสรรปั้นแต่งให้ลูกเป็นคนดีมีวิชาความรู้ความสามารถ ซึ่งก็เป็นความฉลาดของแม่ที่ให้กำเนิดลูกดี ปกครองดี ให้การศึกษาดีและให้การอบรมแนะนำพร่ำสอนดีตลอดมา...คำว่า 'แม่' เป็นคำพูดที่ลึกซึ้งตรึงใจมาก เป็นคำพูดที่ทุกคนพูดได้ก่อนคำใด ๆ ทั้งหมด ผู้ให้กำเนิดแก่ลูกย่อมสบายใจ ในเมื่อลูกน้อยได้พูดคำว่า 'แม่' ออกมา อย่าว่าแต่ลูกที่เกิดจากอกของตนเลย แม้คนอื่นที่ไม่ใช่ลูกของตัว ถ้าเขามาเรียกว่าแม่ ผู้ที่ถูกเรียกก็สบายใจเสียแล้ว แม่เป็นคำพูดที่หวานหูและก่อให้เกิดความรักความเอ็นดูต่อกันในทุกภาษาที่มีพูดกันอยู่ในโลก คำว่า 'แม่' เป็นคำที่บ่งถึงความรัก ความเมตตา ความเห็นอกเห็นใจกันทั้งนั้น ผู้หญิงที่ดีย่อมสบายใจในเมื่อถูกคนอื่นเรียกแม่ และเป็นสุขใจอย่างยิ่งที่ตนมีเกียรติได้เป็นแม่ของลูก ๆ

ในโลกนี้มีสองเพศเป็นของคู่กันคือเพศชายกับเพศหญิง เพศชายเมื่อถูกเรียกว่า 'พ่อ' ก็ย่อมสบายใจ แต่ยังไม่เป็นคำที่กินใจพ่อ เป็นคำที่มีน้ำหนักน้อยกว่า สู้คำว่าแม่ไม่ได้ คำว่า 'แม่' จึงถูกนำไปใช้เรียกสิ่งต่าง ๆ มาก และมีความหมายว่าเป็นผู้ให้กำเนิดทั้งหมด เช่น แม่แรง แม่เหล็ก แม่น้ำเป็นต้น แต่แม่อะไร ๆ ก็สู้แม่ที่ให้กำเนิดเรามาไม่ได้

ผู้ชายเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ของแม่ไม่ได้ เพราะยังมีชายที่ขี้ขลาดและเห็นแก่ตัวเป็นจำนวนมากที่ไม่กล้ารับว่าตัวเป็นพ่อของลูก ทอดทิ้งแม่และให้ลูกได้รับเคราะห์กรรมไปตามลำพัง ส่วนแม่นั้นแม้จะลำบากยากเข็ญเพียงไรก็ตามที ไม่เคยยอมทิ้งลูกของตัวยังคงรักและถนอมลูกไว้เสมอ จึงเห็นได้ว่า เด็กที่มีแม่นั้น เป็นเด็กที่มีความลำบากน้อย ส่วนเด็กที่ขาดแม่ แม้พ่อยังมีอยู่ก็ลำบากมาก เพราะพ่อมักจะละเลยหน้าที่ แต่แม่ไม่เคยละทิ้งหน้าที่ของแม่เลย

คนสองคนคือ พ่อกับแม่นี้ใครจักมีบุญคุณแก่ลูกมากกว่ากัน บางคนก็ว่าพ่อมีบุญคุณมาก บางคนก็ว่าแม่มีมาก ยังไม่เป็นที่ตกลงกันได้ ผู้เขียนก็มีความเห็นว่า แม่มีบุญคุณมากกว่า เพราะแม่ต้องรับภาระอันหนักยิ่งในการอุ้มครรภ์มาเป็นเวลานานถึง ๙ หรือ ๑๐ เดือน ความลำบากของแม่ในระยะตั้งครรภ์นี้ มิใช่เป็นเรื่องเล็กน้อย ต้องคอยระวังในการกิน ดื่ม หลับนอนให้พอดี ท่านเกรงว่าลูกที่อยู่ในท้องจักเป็นอันตราย คอยระมัดระวังอยู่เสมอ เป็นห่วงอยู่ตลอดเวลา นับวันว่าเมื่อไรลูกจักออกมาจากท้อง จักเป็นหญิงหรือชาย แม่พอใจทั้งนั้น เป็นหญิงแม่ก็ว่าดี เป็นชายแม่ก็ว่าดี ท่านมิได้รังเกียจ การคลอดลูกเป็นภาระอันหนักที่สุดของแม่ แม่ต้องหนทรมาน ทนความเจ็บปวดอันยากที่พ่อจะทนดูได้ แม่หลายคนที่ต้องสูญเสียชีวิตไปเพราะการเกิดของลูก จึงเป็นเรื่องที่น่าเห็นใจและสงสารท่าน อันตรายแห่งชีวิตของแม่นั้นมีมาก แต่พอลูกออกมาได้โดยสวัสดีและแม่ได้ยินเสียงลูกร้องแม่ก็สบายใจแล้ว แม่ลืมความเจ็บปวดลืมอะไรทั้งหมด ไม่ลืมสิ่งเดียวคือลูกของแม่เท่านั้น พ้นระยะการคลอดแล้วแม่เบาใจ ภาระของแม่ยังไม่เบา แม่ยังต้องคอยดูแลลูกทุกเวลา เวลากินก็คิดถึงลูก เวลานอนแม่ก็นอนข้างลูกและหลับไม่สนิท เป็นห่วงลูกจักได้รับความทุกข์จากอะไร ๆ บ้าง พ่อเสียอีกนอนหลับอย่างเป็นสุข ถ้าพ่อได้ยินเสียงลูกร้อง ท่านก็บอกแม่ แม่ต้องตื่นขึ้นมาดู ส่วนพ่อก็คงหลับต่อไป แม่ต้องเป็นกังวลห่วงใยกับลูก ๆ อยู่เสมอ พระคุณของแม่จึงมากล้นจนพูดไม่รู้จักหมด ขอยกเอาคำกลอนตอนหนึ่งของ ช. อิศรานนท์ มาสดุดีพระคุณของแม่ดังนี้...

อันความรักใดใดในโลกนี้ ย่อมไม่มีเหมือนแม่แน่นักหนา
ที่รักบุตรสุดสงสารคือมารดา ทั้งโลกาหาเทียบไม่เปรียบปาน
ถึงยามยากไม่ยอมพรากไปจากอก น้ำตาตกต้องบุตรสุดสงสาร
ยังเลี้ยงลูกทุกคนจนชมชาน จนวายปราณมอดม้วยไปด้วยกัน
เพราะฉะนั้นท่านทั้งมวลล้วนเปนลูก อย่าลบหลู่ดูถูกเป็นลูกท่าน
อีกทั้งพ่อก็มีบุญคุณอนันต์ ต้องเทอดทูนคุณท่านทุกวันเทอญ.

ลูกน้อยได้รับการประคบประหงมจากแม่เป็นอย่างดีสุดที่จะพรรณนา ลูกได้รับการเจริญเติบโตขึ้นมาทุกคืนทุกวัน แม่ก็ดีใจในความเติบใหญ่และมีอนามัยดีของลูก แม่เป็นสุขเมื่อลูกเป็นสุข แม่ร้อนใจเมื่อลูกเป็นทุกข์ แม่ต้องหาทางปัดเป่าความทุกข์ให้ลูก ๆ เสมอ แม่จึงเป็นทุกอย่างของลูก ดวงหน้าของแม่เป็นดวงหน้าที่ลูกมองแล้วก็สบายใจ ในบางคราวลูกเป็นทุกข์กลุ้มใจเพราะเหตุการณ์บางอย่าง แต่พอได้เห็นหน้าของแม่เท่านั้น ลูกก็สบายใจแล้ว ถ้าได้ฟังคำพูดที่อ่อนโยนจากแม่ ก็ยิ่งทำให้ลูกได้รับความสุขใจมากยิ่งขึ้นในเวลาลูกเจ็บไข้ แม่จักได้ยาดี ได้หมอดีมารักษา ก็ยังสู้น้ำเสียงและดวงหน้าของแม่ที่ลูกรักและเคารพไม่ได้ แม่จึงเป็นแม่ที่ให้ความอบอุ่นและให้ความเบาใจแก่ลูกอย่างมากมาย เหลือที่จะนำมาบรรยายให้หมดสิ้น ณ ที่นี้ได้ จึงขอยุติไว้แต่โดยย่อเพียงเท่านี้.

เรือนสาม

เรือนสำคัญชั้นดีมีสามหลัง เป็นกำลังตั้งเกณฑ์เบญจขันธ์
เรือนปฐมสมชื่อคือเรือนครรภ์ สร้างชีวันชั้นเลิศเกิดกายา
ได้ฤกษ์งามยามปลอดคลอดลูกรัก นอนเรือนตักศักดิ์ศรีถึงปีกว่า
อยู่เรือนอกกกกอดตลอดมา แม่อุตส่าห์เลี้ยงบุตรดุจดวงใจ

น้ำสี่

น้ำนมสดจริงยิ่งนิยม คือน้ำนมบริสุทธิ์ผุดผ่องใส
กลั่นด้วยเลือดในทรวงจากดวงใจ คุณค่าใดไม่กว่าค่าน้ำนม
น้ำประเสริฐเลิศล้ำคือน้ำจิต ความรักติดอยู่สิ้นแผ่นดินถม
ใครเกลียดชังลูกแน่แม่ยังชม แม่นิยมลูกยิ่งกว่าสิ่งใด
น้ำคำแม่แน่จริงกลับยิ่งยอด ยามพร่ำพรอดสอดเสียงสำเนียงใส
เสียงเรียกขานหวานสนิทติดดวงใจ เปลก็ไกวปากก็เห่ทุกเวลา
ให้น้ำนมน้ำคำน้ำใจรัก ให้น้ำพักน้ำแรงจากแข้งขา
ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำนำทรัพย์มา เลี้ยงลูกยาผาสุกทุกคืนวัน.

ช. อิสสรานนท์

ลาภทางใจ

โดย

พระมหาโกสิทธิ์ สุจิตฺโต

คนเรามีชีวิตอยู่ได้เพราะอาหาร คือต้องกินอาหาร ถ้าไม่กินอาหารก็ตาย ตายแน่ แม้สัตว์พวกอื่นนอกจากคนก็เหมือนกัน ล้วนอาศัยอาหารเลี้ยงชีวิตกันทั้งนั้น พระท่านจึงว่า สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา สัตว์ทุกจำพวกเป็นอยู่ได้เพราะอาหาร ดังนั้นอาหารจึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนและสัตว์ซึ่งจะขาดเสียมิได้ คนเรามีทางกินอาหารได้ ๖ ทาง คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ อะไรเล่าเป็นอาหารของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้น สิ่งทั้งหมดที่เราได้มาเป็นสมบัติของเราเรียกว่าอาหาร หรือไม่ใช่สมบัติของเราเพียงแต่เราได้เห็นได้ยินได้ลิ้มรสได้สัมผัสก็จัดเป็นอาหารของตาเป็นต้นเหล่านั้นได้ เพราะเมื่อตาเป็นต้นได้รับสิ่งเหล่านั้นแล้วย่อมเกิดความรู้สึกขึ้นได้ เหมือนคนได้กินอาหารแม้จะเป็นของผู้อื่นเลี้ยงก็ทำให้อิ่มได้ หรือเหมือนคนใส่เสื้อนุ่งกางเกงแม้จะยืมของคนอื่นมาใช้ก็ยังทำให้เกิดความพอใจได้เหมือนกัน คนโดยมากย่อมคิดกันว่าเมื่อมีแก้วแหวนเงินทองสมบัติเข้าของมาก ๆ ก็เป็นลาภแล้ว สุขกายสบายใจแล้ว ข้อนี้ถูก แต่พระท่านว่า อาโรคฺยา ปรมา ลาภา ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง ข้อนี้จะจริงเท็จอย่างไรขอให้ท่านผู้อ่านจงพิจารณาดู สมมติว่า คนตาบอดได้แหวนเพชรวงหนึ่งมา เขาจะรู้ว่าแหวนวงนั้นสวยงามได้อย่างไร คนหูตึงได้ฟังเสียงที่ไพเราะที่สุด เขาจะรู้ได้ไหมว่าเสียงนั้นดี คนจมูกเสียได้ดมกลิ่นที่หอมที่สุด เขาจะรู้หรือเปล่าว่า กลิ่นนั้นหอมดีแท้ คนที่ลิ้นเปื่อยพุพองหรือเป็นแผลได้กินแกงที่อร่อย เขาจะรู้ว่าแกงอร่อยไหม คนที่ได้ที่นอนอย่างดีอ่อนนุ่มนิ่มแต่ร่างกายเป็นหิดต้องเกลาอยู่เรื่อย แล้วจะนอนได้สบายดีไหม ท่านทั้งหลายทุกคนคงตอบได้ ถึงข้าพเจ้าจะไม่ตอบให้ฟังคำถามเหล่านี้ก็ตอบอยู่ในตัวแล้ว ดังนั้นวัตถุสิ่งของหรือคนก็ดี เราจะได้รู้ว่าสวยงามหรือไม่ต้องอยู่ที่ตาเมื่อตาไม่มีโรค เรียกว่า ตาไม่เสียแล้วจึงสำเร็จประโยชน์ได้ เสียงที่ดีหรือไม่ดีเราก็ต้องอาศัยหูที่ดีฟังจึงจะรู้ได้ รสอาหารที่อร่อยหรือไม่อร่อย เปรี้ยว หวาน เค็ม

มัน เราจะรู้ได้ด้วยลิ้นที่ไม่พิการ ไม่มีโรค แล้วอย่างอื่น ๆ ก็เหมือนกัน ดังนั้นเราจะเข้าใจว่าเมื่อมีสมบัติมากแล้วจะจัดว่าเป็นลาภอย่างยิ่งจึงยังไม่ถูกแท้ ลาภอย่างยิ่งที่แท้จริงนั้นก็คือความไม่มีโรค นี่ว่าเฉพาะอาหารทางกาย ความไม่มีโรคทางกาย หรือลาภทางกาย ส่วนอาหารทางใจนั้นได้แก่อะไรเล่า อาหารทางกาย ๕ อย่างนั้นมีส่วนให้เกิดอาหารทางใจได้บ้างเรียกว่าธรรมารมณ์ ธรรมารมณ์นี้แหละคืออาหารทางใจละ คำนี้เมื่อแยกกันออกแล้วก็ได้สองศัพท์คือ ธรรมศัพท์หนึ่ง อารมณ์ ศัพท์หนึ่ง เมื่อรวมกันแล้วแปลว่า ธรรมด้วย อารมณ์ด้วย หรือ ธรรมและอารมณ์ ธรรมที่เกิดแก่ใจเปรียบเหมือนอาหาร อารมณ์เปรียบเหมือนเครื่องประดับหรือทรัพย์สมบัติ คนเรามีทรัพย์สมบัติมากก็มีเครื่องประดับสวย ๆ ถ้าสมมติว่าเขาได้แต่ประดับเครื่องอาภรณ์สวย ๆ อย่างเดียวไม่กินอาหาร ท่านทั้งหลายจะเห็นว่าเขาผู้นั้นจะทรงความงามนั้นไปได้อย่างไร ไม่ได้ ไม่นานก็ตาย ตายแน่ เพราะไม่มีอาหารแล้วนี่ เครื่องประดับหรือสมบัติเหล่านั้นช่วยอะไรไม่ได้ ใจก็เหมือนกันกับกาย เมื่อมีธรรมารมณ์เกิดขึ้นแก่ใจแล้ว จะเรียกว่าใจมีลาภอย่างยิ่งยังไม่ถูกแน่ กายเมื่อปราศจากโรคท่านจึงเรียกว่ามีลาภฉันใด ใจก็เช่นเดียวกัน เมื่อไม่มีโรคจึงจะเรียกว่ามีลาภ โรคทางใจนั้นคืออะไร มีอยู่หลายอย่าง แต่เมื่อสรุปกล่าวเฉพาะส่วนใหญ่ ๆ ก็มี ๓ คือ โรคโลภะ ๑ โรคโทษะ ๑ โรคโมหะ ๑ ความหมาย เมื่อใจยังมีโรค เหล่านี้อยู่ถึงแม้จะได้กินอาหารหรือตกแต่งเครื่องประดับคือธรรมารมณ์แล้วก็ตาม จะเรียกว่าใจเป็นสุขแล้วได้ลาภที่แท้จริงแล้วยังไม่ได้ เพราะไม่แปลกอะไรไปจากกายที่เป็นแผล แม้จะได้ที่นอนอันอ่อนนุ่มกระนั้นก็คงนอนไม่สบายอยู่นั่นเอง โรคต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาทั้งทางกายและทางใจนี้ เมื่อจะดับก็ดับที่กายและใจนั่นเอง ต่างแต่ว่าต้องอาศัยปัจจัยอย่างอื่นเข้าประกอบ เหมือนโรคกายต้องอาศัยยาเป็นเครื่องบำบัด โรคใจก็ต้องใช้ยาคือธรรมะบำบัดเช่นกัน ยานั้นต้องจัดให้ถูกกับโรคจึงจะบำบัดให้หายได้ คนเป็นโรคชนิดไหน โรคโลภะ หรือโรคโทษะ มีสมุฏฐานเกิดขึ้นจากอะไรก็ต้องจัดยาแก้เป็นเรื่อง ๆ ไป ไม่ใช่ว่าคนเป็นโรคโมหะแล้วจะเอายาสำหรับแก้โรคโลภะมาแก้ ถ้าอย่างนั้นก็ไม่มีหวังหาย เหมือนคนได้รับบาดเจ็บเป็นแผลมาสด ๆ จะไปเอาควินินน้ำมาทาก็คงไม่หาย มันต้องเอายาแดงถึงจะถูกเรื่องกันข้อนี้ฉันใด โรคใจก็ฉันนั้น แต่คนโดยมากไม่ค่อยจะคิดไปถึงเรื่องโรคใจ มัวไปคิดอยู่แค่เรื่องวัตถุภายนอก เมื่ออยากได้สิ่งใดก็พยายามกะเสือกกะสน

เอา แม้จะเป็นทางทุจริตก็ยอมทำ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการ หรือโกรธใครขึ้นมาแล้วคิดประทุษร้ายเขาและพยายามฆ่าเขาได้สมใจ ด้วยคิดว่าเป็นการบำบัดความโกรธของตน อย่างนี้เป็นต้น เช่นนี้เรียกว่าแก้โรคไม่ถูก เมื่อแก้ไม่ถูกแทนที่จะทำให้โรคเบาบางลงก็เปล่า แต่ยิ่งจะกลับเพิ่มโรคให้หนักขึ้นอีก เหมือนหมอที่ใช้ยาฉีดผิด บางทีอาจทำให้คนไข้ตายเพราะฉีดยาผิดนั้นก็ได้ อาหารเป็นทางนำเชื้อโรคเข้าไปสู่ร่างกายได้มาก สมบัติที่เราได้มาทางตา หู จมูก ลิ้น กายก็เป็นทางนำเชื้อโรคเข้าสู่จิตใจได้เช่นกัน โดยที่สิ่งเหล่านั้นทำให้เกิดอารมณ์ขึ้น ถ้าจิตใจเรามีอนามัยดีหมดจดสะอาดปราศจากโรคแล้ว ก็สามารถจะกลั่นกรองอารมณ์เหล่านั้น ให้เป็นอาหารที่ดีคือธรรมะเข้าไปบำรุงจิตใจได้ เมื่อจิตใจได้รับแต่อาหารที่ดี และปราศจากเชื้อโรคแล้วก็เรียกว่าใจมีโชคและมีลาภอย่างยิ่งได้ ต่อ ๆ ไปใจก็จะดำเนินเข้าขั้นสันติสุขเป็นที่สุด

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วได้ใจความว่า อาหารเป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนและสัตว์ คนเรามีทางกินอาหารได้ ๖ ทาง คือ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ สิ่งต่าง ๆ ที่เราเห็นได้ด้วยตา สำคัญอยู่ที่ตาเสียงที่เราได้ฟังสำคัญอยู่ที่หู กลิ่นที่เราได้ดมสำคัญอยู่ที่จมูก รสที่เราได้ลิ้มสำคัญอยู่ที่ลิ้น ผัสสะที่เราได้ถูกต้องสำคัญอยู่ที่กาย และธรรมารมณ์ที่เกิดขึ้นสำคัญอยู่ที่ใจ สมบัติต่าง ๆ อันเป็นวัตถุภายนอกนั้นเมื่อกายยังมีโรคอยู่ก็อำนวยความสุขให้ไม่ได้สมบูรณ์นัก เหมือนคนตาบอดย่อมจะไม่สามารถเห็นอะไร ๆ ที่สวยงามได้ แล้วเมื่อเป็นเช่นนี้ของสวยงามจะมีประโยชน์อะไรสำหรับคนตาบอดเล่า ถึงหูจมูกลิ้นเป็นต้นก็เหมือนเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ที่จะจัดว่ากาย มีลาภได้ก็ต้องปราศจากโรค ใจก็เหมือนกัน ถ้ายังเต็มไปด้วยโรคโลภะ โทษะ โมหะอยู่ธรรมารมณ์ที่เกิดขึ้นก็ไม่มีประโยชน์ ถึงจะมีอยู่บ้างก็เป็นไปในทางเสีย เมื่อปราศจากโรคร้ายเหล่านั้นแล้วจึงจะจัดว่าใจมีลาภอย่างดียิ่งได้

ดังนั้น ขอท่านทั้งหลายผู้หวังประสพโชคลาภทางใจ ถ้ายังมีโรคร้ายเหล่านี้อยู่ก็จงรีบกำจัดให้หมดสิ้นไปจากใจเสีย แล้วท่านจะสมหวังดังความประสงค์ ตามที่ข้าพเจ้ากล่าวมาด้วยประการฉะนี้

พระมหาโกสิทธิ์ สุจิตฺโต

คำไว้อาลัยและคำปรารภ

คุณโยม แม่แถม หินลายเลิศ

เมื่อท่านมีชีวิตอยู่ คุณโยมเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประกอบด้วยเมตตากรุณา ทั้งเป็นผู้มีใจเป็นกุศลชอบทำบุญสร้างกุศล บำเพ็ญทานในทางพุทธศาสนาอยู่เสมอประจำใจของท่าน และเป็นที่นับถือเคารพของบรรดาญาติสนิทมิตรสหายทั่วไป ตอนหนึ่งคุณโยม แม่แถม หินลายเลิศ ได้มาอยู่กับอาตมาภาพที่วัดธรรมนิมิต ตำบลบ้านสวน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เวลาซึ่งผ่านล่วงมาแล้วหลายปี อาตมาภาพยังมีจิตใจคิดถึงท่านอยู่เสมอ ๆ เนื่องด้วยคุณโยมเป็นผู้มีอุปการะคุณกับอาตมาภาพมาก คุณโยมได้อุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัยสี่ มีอาหารบิณฑบาตเป็นต้น เพราะนิสัยจิตใจของท่านมีศรัทธาเลื่อมใส ในพระสงฆ์ด้วยความเคารพ เมื่อมีความเชื่อความเคารพแล้ว ธรรมดาอยู่เองใคร่ปรารถนาอยากจะทำบุญกับพระสงฆ์ ไม่เฉพาะเจาะจงพระสงฆ์องค์ใดองค์หนึ่ง และคุณโยมตอนเวลาว่างจากทำบุญเลี้ยงพระสงฆ์แล้ว โยมหาโอกาสพิจารณาทำกรรมฐานบ้าง และเจริญวิปัสสนากรรมฐานบ้าง มีการกำหนดสติปัฐานสี่ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม หรือกำหนดอิริยาบถสี่ ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นต้น แล้วแต่ถนัดตามอัธยาศัยของท่าน พอที่จะทำได้ และบางครั้ง อบรมให้เจริญพรหมวิหารธรรมมีการแผ่ไมตรีจิตแก่สัตว์ทั้งปวงให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากความเบียดเบียนซึ่งกันและ กันและปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีความสุขทุก ๆ คนโดยทั่วหน้า บางครั้งคุณโยมย้อนถามอาตมาบ้าง ว่าการปฏิบัติเช่นท่านอาจารย์อบรมสั่งสอนนี้ ได้อานิสงฆ์ผลอย่างไรบ้าง อาตมาภาพก็อธิบายให้คุณโยมฟังจนกระทั่งเข้าใจและหมดความสงสัย อ๋อ คุณโยมผู้ที่นิยมเจริญแผ่ไมตรีจิตเหมือนอย่างอาตมาแนะนำให้ภาวนานี้แหละ หวังให้เขาเหล่านั้นเว้นจาก อาฆาต วิหิงสา

พยาบาทปองร้าย และปรารถนาใคร่ให้ความสุขความเจริญแก่เขาอยู่เป็นสุขสวัสดี คือไม่มีเวร ไม่มีภัยกับใคร ๆ ทั้งจะเป็นที่รักใคร่ของชนทั้งหลายทั่วหน้า ปฏิบัติเช่นอย่างอาตมาบอกคุณโยมนี้ ได้บุญได้อานิสงฆ์มากมายทีเดียวไม่ต้องสงสัยเลย ถ้าหากคุณโยมมีศรัทธาเชื่ออาตมาและปฏิบัติตามทำเรื่อย ๆ จิตใจของคุณโยมผุดผ่องสดชื่นตลอดเวลา เมื่อปฏิบัติต่อเนื่องทุก ๆ วันก็เห็นผลแจ่มชัดด้วยตนเอง มีหลักบาลีสำหรับให้เจริญว่า "สพฺเพ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ" แปลว่า ขอสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความลำบาก ไม่มีทุกข์ มีสุขรักษาตนเถิด, เมื่อเวลาคุณโยม แม่แถมมีอายุมาเข้าขั้นในวัยชรา คุณโยมมีความปรารถนาประสงค์จะกลับบ้าน ก็ได้อำลาอาตมากลับบ้านสมตามใจหวัง คุณโยมแม่แถม หินลายเลิศ ท่านมีลูกชายหนึ่งคนเป็นครูสอนช่างกลแห่งหนึ่ง ชื่อครูวิฑูร หินลายเลิศ ครูคนนี้เท่าที่อาตมาสังเกตเห็น นิสสัยใจคอเข้าขั้นเป็นผู้ดีสักหน่อย คืออ่อนโยนเรียบร้อย ซื่อสัตย์สุจริต สมศักดิ์เป็นสุภาพบุรุษ และเป็นผู้มีใจเปี่ยมไปด้วยกุศลศรัทธาเคารพเลื่อมใสในพระพุทธ-ศาสนา ชอบสร้างบุญบำเพ็ญกุศลเช่นเดียวกับมารดาของท่าน ตอนหนึ่งอาตมาภาพเห็นคุณโยมแม่แถม ปรุงอาหารถวายพระสงฆ์บ่อย ๆ อาตมาถามว่า ! คุณโยมทำอาหารถวายพระเรื่อย ๆ ได้เงินที่ไหนมาจ่าย จัดทำกับข้าวพระสงฆ์ทุกวัน คุณโยมบอกว่าเงินที่ได้มาทำบุญบ้าง รับประทานเองบ้าง อาศัยลูกชายที่เป็นครูชื่อวิฑูรเจ้าค่ะ แกนำมาให้ทุกเดือนเจ้าค่ะ คุณโยมบอกอาตมาว่า โยมแก่แล้วทำงานอะไรไม่ไหว อยู่ทุกวันนี้ก็อาศัยลูกชายคนนี้แกเลี้ยงโยมเจ้าค่ะ เขาไม่เคยให้โยมเดือดร้อนเรื่องกินเรื่องใช้เลยเจ้าค่ะ และขอร้องให้โยมอยู่วัดกับท่านอาจารย์ด้วยเจ้าค่ะ เขาบอกว่าแม่จะทำบุญทำทานมากน้อยเท่าไหร่ ให้บอกเขา ๆ นำปัจจัยมาให้โยม ลูกเขาเห็นโยมมาอยู่วัดวาอารามเขาปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง ยังสนับสนุนส่งเสริมโยมอยู่เสมอ ลูกเขาไม่อยากให้โยมกลับบ้านดอก แต่โยมอดห่วงเขาไม่ได้ พอคุณโยมกล่าวคำว่าอดห่วงลูกไม่ได้ อาตมาก็ได้สติว่า นี่แหละน้ำใจของมารดาผู้บังเกิดเกล้ามีความรักลูก สงสารลูก และห่วงลูกเป็นหลักประจำใจของแม่ จะไม่มีโอกาสสร่างซาจืดจางไปได้ นี่แหละน้ำใจบริสุทธิ์สุดซึ้งของแม่กับลูก

น้ำใจของคุณแม่ก็ยังคอยเป็นห่วงเป็นใย ตักเตือนลูกด้วยความปรารถนาดี หัวใจของแม่มีความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีพร้อมทั้งช่วยเหลือ วางรากฐานให้ลูก ตอนใกล้จะเข้าพรรษา คุณครูวิฑูร ได้เขียนจดหมายส่งให้อาตมา ๑ ฉบับ เนื้อความในจดหมาย ครูบอกว่ากระผมมีความนึกถึงพระอาจารย์สุวิทย์อยู่เสมอ เนื่องด้วยการงานมากไปหาท่านอาจารย์ยังไม่ได้ และพุ่มดอกไม้พร้อมด้วยสิ่งของสำหรับนำถวายพระอาจารย์ได้จัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว เตรียมหาโอกาศจะมาหาพระอาจารย์เท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นห่วงคุณแม่มากที่สุด เพราะคุณแม่ตอนนี้สุขภาพอ่อนแอมาก และพร้อมกันนั้นคนใช้ที่ประจำบ้านพอดีไม่อยู่ด้วยกระผมยังไปไหนไม่ได้ เพราะเป็นห่วงต้องอยู่ปฏิบัติใกล้ชิดกับท่าน เผลอไม่ได้กลัวเวลาลุกขึ้นและเดินไปไหนมาไหนจะหกล้ม และการเงินเดี๋ยวนี้ก็ขัดข้องจึงรอไปก่อน ไม่ช้าเท่าไร คุณครูวิฑูรมีจดหมายมาอีก พออาตมาแกะซองจดหมายอ่านข่าวรู้ว่าคุณโยมแม่แถม หินลายเลิศ สูญไปเสียแล้ว ทำให้อาตมาเศร้าสลดอย่างสุดซึ้งทีเดียว แลเห็นคุณโยมเป็นผู้คุ้นเคยใกล้ชิดสนิทสนมเวลานี้ท่านล่วงลับไปแล้ว ตอนนี้กำลังเตรียมเข้าพรรษาด้วยมีกิจธุระภาระในวัดมาก จะไปเยี่ยมศพของท่านก็ไปไม่ได้เสียแล้ว แสดงความเสียใจมาในที่นี้ด้วย ระหว่างนี้คุณครูวิฑูรต้องประสพความทุกข์และเศร้าใจอย่างที่สุดคือการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิต เนื่องด้วยคุณแม่ผู้เป็นสุดที่รักและเคารพบูชาของลูกต้องจากโลกนี้ไปอย่างไม่มีวันกลับ ต่อจากนี้ไปอาตมาจะไม่มีโอกาสได้เห็นคุณโยมอีกเหมือนเช่นเคย คุณโยมจากลูกไปครั้งนี้ คงทิ้งไว้แต่ความอาลัยอาวรณ์อย่างสุดซึ้งจากลูก เพราะคุณโยมผู้มีจิตใจสูงยึดถือความซื่อสัตย์เป็นหลักประจำใจ ก่อร่างด้วยความมัธยัสถ์ มานะบากบั่น อดทน เพียรอบรมปฏิบัติประพฤติแต่ในสิ่งที่ดีที่ชอบ แม้ฐานะคุณโยมจะไม่ร่ำรวย มั่งคั่ง แต่คุณโยมก็เป็นคนโอบอ้อมอารี อุตส่าห์สร้างบุญ บำเพ็ญกุศล ประกอบแต่คุณงามความดี มีเมตตาปราณีต่อลูกและญาติสนิทเสมอ พระคุณของคุณโยมเป็นที่ประทับใจของลูก จะหาสิ่งใดมาเปรียบเสมอไม่มีอีกแล้ว ลูกสุดแสนเสียดายที่คุณแม่ต้องจากไป

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่า

"สังขารนี้ไม่เที่ยงแท้ มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น แปรปรวนไปในท่ามกลาง และแตกดับในที่สุด" ความตายเป็นของธรรมดาซึ่งทุกคนต้องประสพอย่างแน่แท้ แต่ความดีทั้งหลายของแต่ละคนที่ได้สร้างสรรไว้คงอยู่ต่อไป ในโอกาศที่ฌาปนกิจเพลิงศพครั้งนี้ อาตมาขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัย ได้แก่พุทธานุภาพ ธัมมานุภาพ และสังฆานุภาพ ได้โปรดดลบันดาลให้กุศลผลบุญทั้งหลายที่คุณโยมได้บำเพ็ญมาแล้ว เมื่อยังมีชีวิตอยู่นั้น ได้ส่งเสริมให้ดวงวิญญาณบริสุทธิ์ ผุดผ่องของ คุณโยมไปสู่ ที่สุขสงบ ในโลกสวรรค์ สมตามความปรารถนาในสัมปรายภพทุกประการเทอญ

พระอาจารย์สุวิทย์ จนฺทปญฺโญ

วัดธรรมนิมิตต์

ตำบลบ้านสวน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

นตฺถิ อการิยํ ปาปํ มุสาวา ทิสฺส ชนฺตุโน

คนมักพูดมุสา จะไม่พึงทำความชั่ว ย่อมไม่มี

จากหนังสือ พุทธศาสนสุภาษิต

ของกรมพระยาวชิรญาณวโรรส

คำปรารภเหตุการณ์เบื้องต้น

ท่านเจ้าภาพมีความปรารถนาดี เจ้าภาพในที่นี้คือครูวิฑูร หินลายเลิศ ได้มีกุศลศรัทธาแก่กล้า และเพียบพร้อมไปด้วยกตัญญูกตเวทีกับมารดาของท่าน เมื่อมารดาของท่านมีชีวิตอยู่ ครูวิฑูรท่านเคารพปฏิบัติบูชาคุณอย่างดี เมื่อแม่ของท่านประสงค์จะทำบุญสร้างกุศลตามวัดวาอาราม ท่านก็ยินดีสนับสนุนส่งเสริมให้คุณแม่ทำบุญบำเพ็ญกุศลตามขอบใจไม่เคยขัดข้อง เมื่อเวลาคุณแม่ของท่านมรณะภาพสูญเสียไปแล้ว ท่านอุตส่าห์พยายามเสียสละเงินทองจัดซื้อสิ่งของมีอาหารคาวหวานเป็นต้น ทำบุญถวายพระสงฆ์หวังอุทิศส่วนบุญกุศลให้มารดาของท่านอีก นับว่าเป็นลูกมีความกตัญญูกตเวทีโดยชอบ ทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นเพชรน้ำหนึ่งตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ พระพุทธองค์ก็ทรงชี้ให้เห็นเด่นชัดแล้วว่า บุคคลผู้กตัญญูกตเวที เป็นบุคคลหาได้ยากแท้ ทั้งเป็นมงคลอันสูงแก่ท่านผู้นั้นเอง นักปราชญ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็ได้ยกย่องสรรเสริญ แม้เทวดาก็ชมพรหมก็สรรเสริญ ชื่อว่าเป็นผู้ดำเนินตามทางของนักปราชญ์ทั้งหลาย สมดังคติสอนใจดังนี้ว่า

มาให้ดีมีธรรมประจำจิต ดีจะติดต่อตั้งเมื่อยังอยู่
ไปให้ดีมีธรรมเข้าค้ำชู ดีจะอยู่แบ่งภาคเมื่อจากเอย
อยู่ที่ไหนอยู่ได้ให้เขารัก ดีประจักษ์ดีช่วยอำนวยผล
กินอะไรให้รู้กินสิ้นกังวล ดีเป็นผลดลสนองต้องใจเอย

นี้คือเป้าหมาย ความดีของ เจ้าภาพ ผู้จัดงาน ฌาปนกิจ เพลิงศพมารดาของท่าน ที่เห็นอยู่เฉพาะหน้าบรรดาญาติมิตรผู้เคารพนับถือทั้งหลายนี้

วันหนึ่งคุณครูวิฑูร หินลายเลิศ มาหาอาตมาภาพที่วัดธรรมนิมิตต์ ต. บ้านสวน อ. เมือง จ. ชลบุรี ได้สนทนาปราศรัยซึ่งกันและกันแล้วพูดว่า พระอาจารย์สุวิทย์ครับ กระผม

มีความประสงค์อยากได้มีหลักธรรมะปฏิบัติเพื่อจัดพิมพ์ขึ้นเป็นอนุสรณ์ แจกในงานประชุมเพลิงศพมารดาของกระผม ท่านสูญเสียไปแล้วเมื่อวันที่ ๑๙ มิ.ย. พ.ศ. ๒๕๑๔ อาตมาภาพก็ยินดีเขียนให้คุณครูวิฑูร หินลายเลิศ พิมพ์แจกเป็นธรรมทานแก่คณะญาติมิตรสหาย และท่านผู้คุ้นเคยเคารพนับถือของท่านตามความต้องการ

พระอาจารย์สุวิทย์ จนฺทปญฺโญ

ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ

บุรุษอาชาไนย หาได้ยาก

จากหนังสือ พุทธศาสนสุภาษิต

ของกรมพระยาวชิรญาณวโรรส

ความโง่, ความโกรธ ก่อให้เกิด ความเศร้าและสังเวชใจ

การศึกษาหลักธรรม

และ

การปฏิบัติทำกรรมฐาน

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หมายความว่า ผู้ทำดีได้รับผลคือความดี ผู้ที่ทำชั่วก็ได้รับผลคือความชั่ว ธรรมะมีเหตุผลพอ พวกเราเหล่าพุทธบริษัทเชื่อถือได้อย่างแท้จริง "ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ" ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ ก็เพราะพระพุทธเจ้าของเราผู้บริสุทธิ์ด้วยความดีทุกประการ ไม่อาจจะแบ่งแจกคุณธรรมความดีให้แก่สัตว์โลกทั้งหลายได้ พระองค์ได้แต่เพียงร้องเรียกวิงวอนขอร้องให้พวกเราทั้งหลาย ซึ่งยังเป็นคนโง่ คนหลงทางอยู่ ให้ประพฤติปฏิบัติธรรมเดินไปตามทางที่พระองค์ชี้บอกเท่านั้นเอง ความดีความชั่วเราต้องเป็นผู้ทำผู้สร้างขึ้นเองทั้งสิ้น บางคนเข้าใจว่าดีชั่วเป็นของทำให้กันได้ เป็นการเข้าใจผิดจากความจริงอย่างตรงกันข้าม คนอื่น ๆ บุคคลภายนอกเหล่านั้นเป็นผู้มีทั้งความดีและความชั่ว โง่ฉลาด บุคคลนั้น ๆ จะนำเอาดีชั่วผิดถูกมาปรุงแต่งให้เราไม่ได้ ความดีและความชั่วเป็นสิ่งที่ใครทำใครได้ คนดีไปอยู่ปนเปกับหมู่ของคนชั่ว หรือคนชั่วไปอยู่ปนเปกับหมู่ของคนดี ก็ต่างคนต่างอยู่ดีชั่วของใครก็ของใคร จะไปแจกดีแจกชั่ว แบ่งดีแบ่งชั่วให้ซึ่งกันและกันไม่ได้ อาศัยเหตุผลดังแสดงมานี้ส่องความให้พิจารณาเห็นได้แล้วว่า ผิดถูกบุญบาปสุขทุกข์ดีชั่วยากจนเข็ญใจมั่งมีศรีสุขด้วยประการใด ๆ ต้องอาศัยตนของตนเองเป็นผู้ทำ ให้แก่ตนส่วนบุคคลอื่น ๆ ภายนอกนั้นเพียงแต่เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม อาศัยเป็นผู้ชี้ทางหรือบอกทางให้เราเห็นทางผิดทางถูกทางดีทางชั่วทางเสื่อมทางเจริญเท่านั้นเอง ความจริงในโลกนี้ตัวอย่าง ของความประพฤติดีประพฤติชั่วของบุคคลทั้งหลาย เขาก็ประพฤติให้เรารู้เห็นปรากฏแก่ตาอยู่ทั่ว ๆ ไปดาษดื่นเต็มหูเต็มตาเต็มโลก เราจะไปอยู่บ้านไหนเมืองไหนประเทศไหนหมู่ไหนคณะไหนที่ใด ๆ ก็มีแต่เรื่องดีกับชั่วผิดกับถูก นินทาว่าร้ายกันบ้างสรรเสริญกันบ้าง ดี ๆ ชั่ว ๆ ถือเราถือเขา

ถือพวก สิ่งเหล่านี้มีเป็นของธรรมดาประจำโลกตลอดกาลทุกเมื่อเหมือนกัน ทุกแห่งที่เป็นแบบอย่างให้เราดูรู้เห็นอยู่เสมอ คนที่มีความประพฤติดีได้รับผลของความดีอย่างไร และคนที่ประพฤติชั่วได้รับผลของความชั่วอย่างไร ถ้าเรามองดูให้รอบคอบทั่วถึงแล้ว ย่อมเป็นตัวอย่างให้แก่เราได้ทั้งทางดีและทางชั่ว ถึงแม้ครูบาอาจารย์ตลอดจนบิดามารดาที่ท่านมีหน้าที่แนะนำตักเตือน สั่งสอนเราอยู่อย่างใกล้ชิดสนิทสนม ย่อมมีทั้งดีและชั่วเหมือนกัน ครูบาอาจารย์บิดามารดาที่เห็นผิดจากคลองธรรมยินดีในกรรมฝ่ายอกุศลเห็นความชั่วเป็นของถูกของดี ท่านก็แนะนำสั่งสอนให้เรารู้เห็นไปในทางที่ชั่ว ครูบาอาจารย์ที่มีความเห็นถูกตามคลองธรรมมีความสะดุ้งกลัวต่อบาป ยินดีพอใจประพฤติในสิ่งที่เป็นกุศล ท่านก็แนะนำสั่งสอนเราให้รู้เห็นไปในทางที่ถูก ถ้าเราไม่ประพฤติตามตัวอย่าง ไม่เชื่อตามที่เขาแนะนำตักเตือนทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว หรือเราจะพอใจประพฤติตามตัวอย่างเขา ตามที่เขาแนะนำเราทั้งที่ฝ่ายดีและชั่ว สิ่งนี้เป็นหน้าที่ของเราโดยตรง ใคร ๆ จะมาบังคับใจของเราให้เชื่อไม่เชื่อ ประพฤติตามไม่ประพฤติตามในสิ่งนั้น ๆ ไม่ได้อย่างแน่นอน ความประพฤติดีชั่วอยู่ที่ตัวของเราเอง ตามที่ได้อธิบายมาอย่างนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าทุก ๆ คนมีกรรมดีกรรมชั่ว ผลดีผลชั่ว ที่ตนทำขึ้นนั้นเป็นของตนโดยเฉพาะ ทำให้ซึ่งกันและกันไม่ได้แบ่งแจกกันก็ไม่ได้ คงได้ความว่าความดีและความชั่วทุกอย่างใครทำใครได้ เพราะกุศลเป็นนามธรรม ไม่เหมือนวัตถุของกินของใช้ภายนอกซึ่งเป็นของแจกกันได้ เพราะฉะนั้นจะอยู่เฉย ๆ ไม่ได้จำเป็นต้องอบรมกุศลคือความดีเพื่อทำลายอกุศลให้หมดไป เพราะอกุศลเป็นเหตุชั่ว ทำให้สัตว์บุคคลไปเกิดในทางทุคติคือ นรก เปรต สัตว์เดียรัจฉาน อสุรกาย กุศลคือเหตุดีต้องกระทำให้มีขึ้นเพราะเป็นคุณธรรมนำผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงสุคติคือสวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ

แต่วิธีปฏิบัติธรรมเพื่อจะละอกุศลฝ่ายชั่วมิให้เกิดขึ้นได้ก็เพราะกุศลคือศีล สำหรับเป็นคู่ปรับกับอกุศลคือความทุศีล คือแสดงความดีอาการของ กาย วาจา ใจ ให้ปรากฏขึ้นจัดเป็นกุศลคือตัวศีล ในวิสุทธิมรรคนิสเทศ ท่านแสดงไว้ว่า (เวรมณี สีลํ) ศีลคือความรู้ตั้งใจเว้น (ปณ สีลํ) ศีลคือความรู้ตั้งใจละ (เจตนา สีลํ) ศีลคือความรู้ตั้งใจไม่ทำบาป (อวีติกฺกมสีลํ)

ศีลคือความรู้ไม่ก้าวล่วงไปทำบาป ถ้อยคำเหล่านี้แสดงว่ากุศลคือศีลมีอยู่ คือความรู้เว้นไม่ทำบาปทั้งหลายทุก ๆ อย่างนั่นเองเรียกว่าศีล คือศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ตลอดจนศีล ๒๒๗ หรือศีลในกุศลกรรมบท หมายความว่ารู้ชอบ รู้ถูกที่ตั้งใจเว้นไม่ทำบาปด้วยประการใดทั้งสิ้น เช่นศีลห้าเป็นต้น คือไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดปด ไม่ดื่มสุรายาเมา อาการของศีลที่ปรากฏแจ่มชัดทางกายทางวาจามองเห็นมีอยู่ห้าอย่างพร้อมมูลบริบูรณ์ แม้ศีลประเภทอื่น ๆ ก็คงมีลักษณะอาการเช่นเดียวกันทั้งหมด เมื่อเข้าใจในเรื่องของศีลได้ดีถูกต้องดังที่กล่าวมา การรักษาศีลคือประพฤติปฏิบัติความดีก็ง่ายและสะดวกยิ่ง ๆ ขึ้น ผู้อบรมกุศลคือรู้เว้นไม่มีเจตนาเบียดเบียนสัตว์บุคคลทั้งหลายทั่ว ๆ ไปด้วยประการใด ๆ อบรมความรู้นั้น ๆ ให้เกิดสืบเนื่องติดต่อกันอยู่อย่างไม่ขาดสาย จนความรู้นั้นซ้ำซองคุ้นเคยเป็นนิสสัยประจำใจอยู่ทุกเมื่อ อกุศลคือความชั่วก็เกิดกับใจไม่ได้ ใจที่เป็นกลางอยู่ตามสภาพนั้นก็พ้นจากอกุศล หรืออกุศลพ้นหายไปจากใจ ความรู้เว้นแน่ชัดไม่ทำบาปที่มีอยู่ที่ใจนั่นแหละเรียกว่า ศีลกาย ศีลวาจา ศีลใจ ที่ประกอบด้วยความดี คือจะพูดจะคิดจะทำอย่างหนึ่งอย่างใด ก็เป็นไปในเรื่องไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกันมีการเกื้อกูลช่วยเหลือสงเคราะห์กันในทางที่ดีที่ชอบในสิ่งที่ควร เรียกว่าสุจริตธรรม คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต สุจริตธรรมมีขึ้นเพราะการอบรมศีล ศีลเป็นเหตุสุจริตธรรมเป็นผล ศีลธรรมจึงเป็นคู่กันไป ใจของผู้มีศีลธรรมนั้น ย่อมสงบเย็นเป็นสุขชุ่มชื่นบันเทิงใจอยู่ทุกเมื่อ กิเลสอกุศลกรรมฝ่ายชั่วเลวทรามวุ่นวายจะเกิดขึ้นปรุงแต่งกลุ้มรุมทำร้ายใจให้เดือดร้อนวุ่นวายยุ่งเหยิงมิได้ เพราะใจมีศีลธรรมเป็นเกราะคุ้มครองป้องกันอยู่เสมอ กิเลสมารซึ่งเป็นผู้คอยทำลายความดีของใจ ย่อมหมดโอกาสที่จะทำร้ายใจนั้นได้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงแสดงว่า ธมฺโมหเวรกฺขติ ธมฺมจาริ ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้ ผู้ใดใคร ๆ ประพฤติได้อย่างนี้ ได้ชื่อว่าดำเนินตามรอยจรรยาของท่านผู้เป็นบัณฑิต ไปก็ดีอยู่ก็ดีคือใจปฏิบัติไปตามแนวทางศีลธรรม ก้าวไปตามศีลธรรม เรียกว่าใจไปดีอยู่ดี หมายความว่า ใจมีศีลเป็นที่อยู่

สงบชุ่มชื่นอยู่ทุกเมื่อ เมื่อใจสงบดีแล้วจะไปสู่สถานที่แห่งใดหมู่คณะบุคคลใด ๆ ก็ไม่มีเจตนานึกคิดเบียดเบียนใคร ๆ ให้เดือดร้อนลำบากด้วยประการใด ๆ เรียกว่าเจตนาไปดี เมื่ออยู่รวมกับหมู่คณะบุคคลใด ๆ ใจก็ไม่มีเจตนานึกคิดไปในทางให้ร้ายหรือให้ทุกข์กับใคร ๆ มีแต่ใจเมตตากรุณาอารีย์เกื้อกูลอุปการะช่วยเหลือสงเคราะห์กันในสิ่งที่ถูกที่ควรตามกำลังปรีชาความสามารถที่จะช่วยกันได้ เรียกว่าเป็นผู้อยู่ดี เมื่อจะจากถิ่นฐานแห่งใดไปก็ไว้รอยแห่งความดีคือศีลธรรมให้ปรากฏอยู่ในที่แห่งนั้น ๆ เรียกว่าจากไปดีแล้ว เช่นอย่างคุณโยมแม่แถม หินลายเลิศ ตอนที่คุณโยมท่านมาอยู่กับอาตมาที่วัดธรรมนิมิตต์ อ. เมือง ชลบุรี ท่านได้อุปการะอุปถัมภ์ด้วยปัจจัยสี่ เมื่อมีโอกาสว่างท่านปฏิบัติทำกรรมฐานตามความสามารถของท่านเท่าที่ทำได้ ด้านจิตใจของท่านเต็มไปด้วยเมตตาธรรมอยู่เสมอ เนื่องด้วยท่านมีอายุมากกำลังก็ทรุดโทรมไปตามวัยชรา เมื่อท่านมีชีวิตอยู่ได้ปฏิบัติธรรมอยู่กับอาตมาได้สะดวกสบายทุกอย่างนั้นก็อาศัยคุณครูวิฑูร ลูกชายของท่านเองส่งเสียให้ทุกอย่าง แล้วแต่คุณแม่ท่านมีความประสงค์จะทำบุญให้ท่านอย่างใด คุณครูวิฑูรยินดีสนับสนุนให้คุณแม่อยู่เสมอ คือลูกมีความกตัญญูกตเวทีกับแม่ของท่าน ไม่เคยปล่อยให้คุณแม่ของท่านหนักอกหนักใจแต่ประการใดเลย นับว่าเป็นลูกที่ดีมากที่สุดเท่าที่อาตมาได้รู้จักมาเป็นเวลานาน ๆ และอาตมาเคยนึกในใจบางครั้งอยากชักชวนคุณครูวิฑูร มาบวชอยู่กับอาตมาที่วัดธรรมนิมิตต์ด้วยกัน บางครั้งก็คิดอยู่ในใจว่า นิสสัยจิตใจของแกเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศรัทธาในธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่แล้วไม่ต้องชวนไม่ช้าแกก็บวชเองอย่างแน่นอน เพราะลักษณะท่าทางก็เป็นผู้ตั้งใจอยู่แล้วในเรื่องนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาตมาไม่เคยชวน เพียงแต่นึกคิดในใจของอาตมาเท่านั้นเองด้วยเห็นความดีของแกที่เคารพปฏิบัติมารดาอย่างหน้าชื่นตาบาน ไม่มีความเศร้าสร้อยแต่อย่างใด มีใจเบิกบานอุปถัมภ์ให้มารดาของท่านอยู่วัดปฏิบัติทำกรรมฐาน และทำอาหารเลี้ยงพระสงฆ์ตามความพอใจไม่ขัดข้อง ถ้าหากเรื่องทำบุญแล้วตามใจแม่ทุกอย่าง ลูกที่ดีมีความเคารพรักมารดาเป็นตัวอย่างที่เห็นอยู่นี้หาได้ยาก และไม่ใช่สนับสนุนให้มารดาทำบุญเท่านั้น ตัวของคุณครูวิฑูรท่านก็มีศรัทธาเลื่อมใสในการทำบุญทางพุทธศาสนาเหมือนกัน ผู้ที่กอป

ด้วยคุณสมบัติอย่างนี้ชื่อว่าเป็นผู้มีศรัทธาเชื่อมั่นในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะความเชื่อถือศรัทธานั้นมี ๓ ประการคือ (กมฺมสทฺธา) เชื่อกรรมดีกรรมชั่วว่ามีจริง (วิปากสทฺธา) เชื่อผลคือสุขและทุกข์ที่เกิดขึ้น เพราะการทำดีทำชั่วเป็นของมีจริง (กมฺมสฺสกตาสทฺธา) เชื่อแน่นอนว่าเหตุดีเหตุชั่วผลดีผลชั่วนั้น ๆ เป็นของตนจริง ๆ สามารถจะปฏิบัติตนให้พ้นจากหล่มคือหลุมมิจฉาทิฏฐิเห็นผิดจากความจริงในเรื่องของกรรมได้ อาจมีปัญญารู้เห็นขึ้นที่ตนเองด้วยอำนาจของการปฏิบัติธรรม นับได้ว่าเป็นผู้มีโชคดี คือมีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่งประจักษ์ของใจได้ ไม่เหลวไหลเข้าใจผิดไปว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อยู่ภายนอกตน เพราะคำว่าพุทธะนั้นได้แก่ตัวปัญญาที่พิจารณารู้เห็นความจริง ปัญญาที่เกิดขึ้นรู้เห็นตัวเจตนาทำกรรมดีกรรมชั่วเป็นเหตุให้เกิดผลคือสุขทุกข์ขึ้นที่ตนนั่นแหละ คือองค์พระพุทธคุณ ตัวเจตนาทำกรรมดีทุก ๆ อย่างที่ให้ผลเป็นสุขนั่นแหละองค์พระธรรมคุณ ความตั้งใจเจตนาอบรมกรรมดีให้มีขึ้นในตนนั่นแหละคือพระสงฆ์ พระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์, เป็นของเกี่ยวเนื่องกันแยกกันไม่ได้ ตามที่ได้ชี้แจงแสดงมาในเรื่องของกรรมดีกรรมชั่วที่เป็นแนวทางปฏิบัติเบื้องต้นของผู้นับถือพระพุทธศาสนา หวังว่าท่านทั้งหลายคงเข้าใจดีและปฏิบัติถูกต้องจะหมดความสงสัย เพราะพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นบรมครูของพวกเราทั้งหลายความประพฤติของพระองค์ท่านเป็นตัวอย่างเป็นสักขีพยานให้เห็นได้อย่างดีเด่นทีเดียว คือพระองค์ท่านเป็นถึงพระราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดิน และมีหวังจะได้ครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินแทนพระราชบิดาของพระองค์ พระองค์ท่านเป็นผู้บริบูรณ์ไปด้วยอำนาจราชศักดิ์ ลาภยศ สรรเสริญบริษัทบริวารวัตถุกามสมบัติอันเป็นสิ่งที่นิยมชมชอบของโลก ของพระองค์มีพร้อมบริบูรณ์ทุกอย่างคือไม่บกพร่อง แต่เหตุไฉนพระองค์จึงไม่หลงมัวเมาติดอยู่ในวัตถุกามเหล่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่คนโดยมากปรารภปรารถนาอยากได้กัน พระองค์กลับคิดเบื่อหน่ายหาอุบายหลบหลีกหนีออกห่างจากวัตถุกามสมบัตินั้น ๆ ทรงเพศเป็นบรรพชิตนักบวชทำการปฏิบัติธรรมประพฤติพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัด ตลอดเรื่อยมา จนได้สำเร็จอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้อริยสัจจ์สี่ ซึ่งเป็นของจริงของประเสริฐ

อย่างสูงสุดในคำสอนทางศาสนา พระองค์ทรงพ้นทุกข์มีชาติทุกข์เป็นต้นได้อย่างเด็ดขาด เพราะการตรัสรู้อริยสัจจสี่ การที่พระพุทธเจ้าของเรา ท่านหนีหลบหลีกกามสมบัติ ออกบวชประพฤติปฏิบัติธรรมนั้น แสดงว่าท่านไม่ต้องการลาภยศสรรเสริญสุขวัตถุกามสิ่งใด ๆ เป็นเครื่องตอบแทน คือพระองค์ท่านต้องการมุ่งผลให้ใจสงบพ้นทุกข์ได้อย่างเด็ดขาดสิ่งเดียวเท่านั้น ก็และเมื่อพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นครูเอกของพวกเราปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดี ที่ถูกที่ควรให้พวกเรารู้เห็นได้อย่างนี้แล้ว ควรแล้วพวกเราทั้งหลายน้อมจิตใจเคารพนับถือ ปฏิบัติตามตัวอย่างที่ดีของพระพุทธเจ้าซึ่งเห็นผลประจักษ์ชัดแจ้งอยู่แล้ว พวกเราบางคนไม่สมควรหลงอยู่ในลาภยศสรรเสริญสุขซึ่งเป็นวัตถุกามเหล่านั้น แม้จะให้ความสุขบ้างก็เป็นสุขชนิดที่เจือปนอยู่กับทุกข์ ไม่ใช่ความสุขทางใจที่แท้จริง เป็นความสุขของกิเลสตัณหา ไม่ใช่ความสุขทางธรรมปฏิบัติ มนุษย์เราปัจจุบันนี้กำลังแข่งดี ชิงดีชิงเด่นกัน ตลอดจนกระทั่งอิจฉาริษยากัน การทะเลาะวิวาทกันอันเกิดจากการแย่งบ้านแย่งเมืองแย่งผัวแย่งเมีย แย่งทรัพย์สมบัติเงินทอง เรือกสวนไร่นาก็ดี การนินทาให้ร้ายใส่โทษกัน ด่ากันแช่งกันก็ดี รวมความว่าการประพฤติทุจริตทำร้ายข่มเหงรังแกกันด้วยประการต่าง ๆ ที่มีปรากฏให้ดูรู้เห็นอยู่ทุกหนทุกแห่งเต็มบ้านเต็มเมืองเต็มโลกก็ว่าได้ มีคนอยู่รวมกันที่ไหนก็มีการเบียดเบียนเอาเปรียบกันที่นั่น ไม่ว่าชาววัดชาวบ้านทุกชาติทุกภาษาที่เป็นเช่นนี้ เพราะอะไรเล่า ก็เพราะหลงวัตถุกาม แย่งวัตถุกามนั่นเอง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงทราบชัดแจ้งแน่นอน ในภาวะความเป็นอยู่ของสิ่งเหล่านี้ได้อย่างถนัดชัดในพระทัยพระองค์ท่านจึงสอนให้บุคคลเราทั้งหลายผู้หวังประสพสุขอย่างแท้จริงให้ประพฤติปฏิบัติมักน้อยสันโดษในปัจจัยสี่ คือผ้านุ่ง ผ้าห่ม อาหารคาวหวาน ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นของจำเป็นสำหรับร่างกายจะพึงอาศัย ให้ใช้จ่ายเครื่องอุปโภคบริโภคนั้น ๆ แต่ในสิ่งที่จำเป็นในสิ่งที่ควรไม่ให้มักมากอยากได้ในสิ่งเหล่านี้จนเกินความต้องการของร่างกายเป็นการตัดกังวล หลงติดในวัตถุกามให้น้อยเบาบางลงไป ตามที่ได้ให้เหตุผลมาแล้ว หมายความว่าการเล่าเรียนหรือการปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามุ่งให้เกิดผล คือความสงบภายในที่ปรากฏขึ้นที่จิตใจ ไม่

ต้องการให้มุ่งหาผลภายนอกคือ ลาภยศสรรเสริญสุข ถ้าหากใครอยากได้วัตถุกามเป็นผลตอบแทนควรไปหานอกพระพุทธศาสนา เพราะวิธีแสวงหาวัตถุกามนอกพระพุทธศาสนานั้นมีมากมายหลายประการสะดวกสบายง่ายดีด้วย เพราะฉะนั้นบุคคลผู้ใคร่ในวัตถุกามจึงไม่ควรเอาพระพุทธ-ศาสนาเป็นเครื่องมือแสวงหาวัตถุกาม ไม่จำเป็นต้องอาศัยพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือเลย รวมความโดยย่อก็คือพระพุทธศาสนาพระองค์ซึ่งสอนให้คนเราทุก ๆ คน ตั้งจิตใจปฏิบัติธรรมโดยแท้จริงก็เพื่อมุ่งผลคือความสงบภายในด้านจิตใจให้ใจนั้นพ้นกิเลส พ้นบาป พ้นทุกข์อย่างเดียวเท่านั้น และเป้าหมายของผู้ปฏิบัติพึงมีศรัทธาเชื่อมั่นในความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า เรียกว่า ตถาคตโพธิสทฺธา เป็นความเชื่อชนิดที่ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่กลับกลอกอีกต่อไปเป็นโลกุตร-สัทธา ความเชื่อที่พ้นจากการเกิดแก่ตายอีกต่อไป สัทธาความเชื่อชนิดนี้จะพึงปรากฏมีขึ้นได้ต้องอาศัยการอบรมใจให้ปฏิบัติเดินไปตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลางเป็นทางที่พ้นจากกามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมถานุโยค จึงจะสามารถเข้าถึงรู้เห็นได้ ถ้าไม่ตั้งใจปฏิบัติเดินไปตามทางนี้ก่อนแล้วจะรู้เห็น ตถาคตโพธิสทฺธา ไม่ได้เลย เพราะตถาคตโพธิสัทธา เป็นความเชื่อชนิดที่เกิดปัญญา รู้เห็นอริยสัจจสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นตัวปัญญาที่เป็นผลของการปฏิบัติมัชฌิมาปฏิปทาโดยเฉพาะอย่างเดียวเท่านั้นจะนึกคิดคาดคะเน ตรึกตรองสันนิษฐานไปตามเรื่องราวของพระปริยัติธรรมนั้นไม่ได้ ความรู้ความเห็นที่เกิดขึ้น เพราะนึกคิดคาดคะเนไม่ใช่ตัวญาณวิชชา เป็นความรู้ของสัญญาขันธ์ดับกิเลสตัณหาไม่ได้ เพราะฉะนั้นมัชฌิมาปฏิปทาจึงเป็นทางเดินของผู้ปฏิบัติที่ต้องการรู้เห็นได้ถึงนิพพานในชาตินี้ หรือชาติต่อไปจริง ๆ ในธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าทรงเทศนาแก่พระภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้งห้ารูปว่าทางทั้งสอง นักบวช บรรพชิตไม่ควรส้องเสพย์, คือหมายความว่า การปล่อยใจให้ไปติดในอารมณ์ที่ชวนให้เกิดความเพลิดเพลินยินดีเป็นกามสุขัลลิกานุโยค ปล่อยใจให้ติดในอารมณ์ที่ชวนให้ใจดิ้นรนกระวนกระวายเป็นทุกข์ เป็นอัตตกิลมถานุโยคพระองค์ทรงเทศนาสอนให้พระภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้งห้าปฏิบัติตามทางมัชฌิมาปฏิปทา คือทางที่เป็นสายกลาง ๆ ไม่แวะเวียนติดข้องใน

อารมณ์ทั้งสองคือ อารมณ์ที่น่าชอบน่าชัง เพราะเป็นทางที่เป็นไปเพื่อให้เกิดดวงตา คือ ญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ คือยังสมาธิให้เกิดขึ้นที่ใจ เป็นไปเพื่อให้เกิดปัญญาตรัสรู้ของจริง แม้ดังนั้นถ้าไม่มีวิริยะสนับสนุนก็จะอ่อนแอท้อแท้ พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัส วิริยินทรีย์ในลำดับที่ ๒ วิริยะนั้นเข้าใจกันว่า ความเพียรได้แก่ความกล้าหาญด้วยกายด้วยใจ ตรงกันข้ามกับโกสัชชะ ความคร้านด้วยกายด้วยใจ คือกล้าที่จะละชั่วปฏิบัติไม่ถอยหลังความชั่วมีอย่างไรเพียงไรก็กล้าพอที่จะเลิกละงดเว้นให้ห่างไกล ความดีมีมากมายอย่างไร ก็กล้าใจที่จะเจริญให้มีขึ้นไว้ในตน วิริยะนี้มีลักษณะให้อาจหาญอดทน เข้มแข็ง เฉียบขาด เด็ดเดี่ยว องค์สมเด็จพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ก็เพราะพระองค์ทรงอาศัยความเพียรเป็นกำลังภายใน คือพระองค์ตั้งกระทำความเพียรเป็นพิเศษ อันนับเป็นจาตุรงคมหาปธาน โดยพระพุทธภาษิตดังนี้ว่า "กามํ ตโจ นหารู จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ อวสุสฺสตุ เม สรีเร สพฺพนฺตํ มํสโลหิตํ" ความว่าหนังเอ็น กระดูก จะเหลืออยู่ เนื้อเลือดในกายของเราจะเหือดแห้งไปหมดก็ตามทีเถิดเมื่อเราไม่บรรลุผลที่จะพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรง ความเพียรบากบั่นของลูกผู้ชายจักไม่หยุดความเพียรดังนี้ ถึงที่สุดพระองค์ได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมโพธิญาณในอวสานต์ เป็นพยานให้เห็นว่าความเพียรมีคุณานุภาพมากหลาย สามารถให้ผู้บำเพ็ญได้ประสพสันติสุข โดยนัยพุทธภาษิตว่า "เอวํ มุนิ วิริยพลุป ปนฺโน อกิลาสุ วินเท หทยสฺส สนฺติ" แปลว่า พระมุนีสมบูรณ์ด้วยความเพียรเป็นกำลังภายในเป็นผู้ไม่ท้อถอย พึงได้ความสงบแห่งใจดังนี้ การปฏิบัติในพระพุทธศาสนาก็มีผลรวมอยู่ที่ความสงบใจ เพราะทุกข์ทั้งหลายเกิดปรากฏที่ใจ เมื่อใจสงบระงับทุกข์ก็สงบไปเองได้ดังนั้นก็เพราะอาศัยความเพียรในเบื้องต้น เพราะอย่างนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ" คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียรดังนี้ ความเพียรดังกล่าวมานี้เป็น กายิกวิริยะ กล้ากาย เจตสิกวิริยะ กล้าใจ เป็นไปในปหานะละบาปอกุศล ภาวนาเจริญกุศล จัดเป็นวิริยินทรีย์ประการที่สอง มีแต่ศรัทธามักย่อท้อตกไปในฝ่ายโมหะ แม้ได้บำเพ็ญวิริยะก็มักจะตกไปในฝ่ายปมาทะขาดความรอบคอบถี่ถ้วน

พระพุทธเจ้าจึงตรัส สตินทรีย์ต่อลำดับที่สาม สตินั้นได้แก่ความระฤกได้ ระฤกถูก ตรงกันข้าม คือ ปมาทะความเลินเล่อ มัวเมา สตินี้ย่อมเป็นที่ปรารถนาต้องการในที่ทั่วไป เพราะผู้ไม่มีสติรอบคอบ แม้จะประกอบการปฏิบัติธรรม ก็มักชักนำให้ตกไปในฝ่ายข้างผิด ถ้าเป็นชนิดที่ขาดสติยิ่งซ้ำร้ายไม่สามารถทำอะไรให้สำเร็จได้ ท่านจึงเรียกว่าผู้ประมาท ถ้าขาดมากก็มักประมาทมัวเมาฟุ้งเฟ้อไปต่าง ๆ นา ๆ ท่านจึงว่าเป็นทางแห่งความตายได้ในพระพุทธภาษิตว่า "ปมาโท มจฺจุโน ปทํ" ความประมาทเป็นทางแห่งความตายดังนี้ สติมีมากเพียงไร ก็มีอุปการะมากเพียงนั้น ยิ่งได้อบรมให้เป็นให้มั่นในอารมณ์ ๔ คือ กาย เวทนา จิตต์ ธรรม จนพิจารณาเห็นเป็นสักแต่ว่า กาย เวทนา จิตต์ ธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา เกิดขึ้นเพราะปัจจัย สิ้นปัจจัยก็ดับไป "นจ กิญฺจิ โลเก อุปาทิยติ" จนไม่ถือมั่นสิ่งอะไรในโลก (คือกาย เวทนา จิตต์ ธรรม) ก็คงเป็นไปเพื่อผล ดังพระพุทธนิพนธ์ว่า "สตฺตานํ วิสุทฺธิยา" เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย "โสกปริเทวานํ สมติกฺกมาย" เพื่อความก้าวล่วงโสกปริเทวะ "ทุกฺขโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมาย" เพื่อดับศูนย์แห่งทุกข์และโทมนัส "ญายสฺส อธิคมาย" เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง "นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยายะ" เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งดังนี้ "สติ เตส นิวารณํ" สติจึงเป็นเครื่องกันกระแสร์ตัณหาได้ด้วย ตัณหานั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ และตัณหานั้นก็คงพัวพันอยู่ที่กาย เวทนา จิตต์ ธรรม เมื่อพิจารณาเห็นกาย เวทนา จิตต์ ธรรม สักแต่ว่าอย่างหนึ่ง ๆ กระจายกันอยู่จนคลายความยึดถือเสียได้ เพราะมีสติเป็นเครื่องรักษากระแสร์ตัณหาก็ไม่สามารถจะหลั่งไหล ท่วมทับใจ สติเป็นไปเพื่อปิดกั้นกระแสร์ตัณหาฉะนี้ นับเป็นสตินทรีย์ที่สาม แม้เป็นได้ดังนั้น ถ้าขาดสมาธิก็ไม่มั่นคง มักจะจับจดรวนเร ฟุ้งซ่านรำคาญ สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึงตรัส สมาธินทรีย์ในลำดับที่สี่ สมาธินั้นได้แก่ความตั้งใจมั่น ตามชั้นแห่งการปฏิบัติ สมาธิที่จัดเป็นอย่างต่ำไม่แน่วแน่จริง ๆ ทำได้เป็นอย่างดีก็เป็นแต่เฉียด ๆ ใกล้ ๆ เรียกว่าอุปจารสมาธิ ที่เป็นอย่างสูงเป็นสมาธิอย่างแน่นแฟ้นแน่วแน่ลงไปจริง ๆ เรียกว่าอัปปนาสมาธิ ทั้งนี้ย่อมเป็นไปได้ด้วยการตั้งจิตต์ไว้

มั่นในอารมณ์อันควรระลึกหลายประการ ล้วนเป็นเครื่องพยุงจิตต์ให้ดิ่งแน่วแน่ปราศจากความดิ้นรนกลับกลอก และไปรับอารมณ์ในที่ไกล จนมีกำลังสามารถข่มนิวรณ์ทั้งห้า คือกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะ กุกกุจจะ และวิจิกิจฉา อันเป็นเครื่องเศร้าหมอง ณ ภายใน ปิดบังจิตต์ไม่ให้บรรลุถึงความดี เมื่อนิวรณ์ทั้ง ๕ สงบระงับไปในขณะใด ขณะนั้นก็ย่อมสงัดจากกาม จากอกุศลธรรมทั้งหลายมี วิตก วิจาร ปีติ สุข และเอกัคคตา อันเกิดจากความสงบนั้น จนถึงมีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา นับเป็นจิตต์ดำรงมั่นเป็นสัมมาสมาธิ เป็นผลที่พอประสงค์ในพระพุทธศาสนา สมาธินี้ย่อมอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติเป็นอย่างดี พึงสาธกพระบาลีอันแสดงอานิสงฆ์แห่งสมาธิว่า "อยํ สมาธิ ปจฺจุปฺปนฺนสุโข เจว อายตึ จ สุขวิปาโกติ ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณํ อุปฺปชฺชติ" ความรู้ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตน แก่ผู้ได้สมาธิแน่แท้ว่าสมาธินี้เป็นสุขในปัจจุบัน และมีวิบากเป็นสุขต่อไป "อยํ สมาธิ อริโย นิรามิโสติ ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณํ อุปฺปชฺชติ" ความรู้ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนแน่นอนว่าสมาธินี้ประเสริฐปราศจากอามิส "อยํ สมาธิ สนฺโต ปณีโต ปฏิปฺปสฺสทฺธิลทฺโธ เอโกทิภาวาธิคโต น จ สสงฺขาร นิคฺคยฺหวาริตปฺปตฺโตติ ปจฺจตฺตญฺเญว ญาณํ อุปฺปชฺชติ" ความรู้ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนแน่นอนว่า สมาธินี้สงบประณีต ได้ความสงบระงับบรรลุถึงธรรมอย่างหนึ่งที่เกิดมีขึ้นในจิตต์ และไม่ถึงต้องปรุงต้องปราบและต้องห้ามปรามดังนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสชักชวนให้บำเพ็ญสมาธิว่า "สมาธึ ภิกฺขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ" ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงบำเพ็ญสมาธิ เพราะผู้มีจิตต์ตั้งมั่นแล้วย่อมรู้ทั่วถึงตามเป็นจริงดังนี้ นับเป็นสมาธินทรีย์ที่สี่ เมื่อสมาธิเกิดขึ้นใจสงบระงับแน่วแน่ไม่กระสับกระส่าย เป็นอุบายให้เกิดปัญญารู้เห็นแจ้งชัด กำจัดความมืดมนแห่งใจ ช่วยขัดเกลาตกแต่งอัธยาศัยที่เคยเศร้าหมองให้กลับหมดจดสว่างไสวไม่มีอะไรสามารถปรุงจิตต์ให้บริสุทธิ์ได้เท่าปัญญา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัส ปัญญินทรีย์ที่ห้า ปัญญานั้น แปลว่าความรู้ทั่วถึงหรือความรู้ชัดอาจขจัดสิ่งที่เป็นข้าศึกคือความมืดไม่รู้ให้สิ้นศูนย์ไป อย่างต่ำได้แก่รู้จักทางแห่งความเสื่อมและความเจริญ เพื่อหลีก

เลี่ยงให้ห่างไกลจากหายนะประกอบวัฒนะให้เกิดมี แต่ในอาคตสถานแห่งธรรมหมวดนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส อุทยัตถคามินีปัญญา คือปัญญาที่พิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อันสังขารทั้งหลายนั้น มีอาการเกิดขึ้นและดับไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุ จะดับไปเพราะสลายแห่งเหตุ ขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วต้องเป็นเช่นนี้เสมอกันหมด ถึงใครจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงผืนธรรมดาอย่างไร ก็ไม่เป็นไปตามใจหวัง ดังปรีชาญาณที่เกิดขึ้นแก่พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ ขณะสดับพระธรรมเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร์ว่า "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ" สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งสิ้นมีความดับไปเป็นธรรมดาดังนี้ ที่ท่านแสดงว่า เป็นธรรมจักษุ คือดวงตาเห็นธรรมอันรวมลงเป็นเห็น อริยสัจจ์สี่ประการคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค กล่าวสั้น ๆ คือรู้ตระหนักทราบชัดในเหตุผล สามารถปรุงแต่งภาวะปุถุชนให้เป็นอริยชนในพระพุทธศาสนา พึงเห็นอานิสงค์ผลตามพระพุทธภาษิต ที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรัสแก่ภิกษุอริยสาวกว่า "ตานิ เอตานิ ทิฏฐานิ ภวเนตฺติ สมูหตา อุจฺฉินฺนํ มูลํ ทุกฺขสฺส นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว" แปลว่า อริยสัจจ์เหล่านี้ อันเราและพวกท่านเห็นแล้วตัณหาอันจะนำไปสู่ภพอันเราและพวกท่านถอนขึ้นได้แล้ว เราและพวกท่านได้ตัดมูลรากแห่งทุกข์เสียแล้ว บัดนี้ภพใหม่ของเราและพวกท่านไม่มีดังนี้ การใช้ปัญญาพิจารณาสังขารให้เห็นว่า เกิดขึ้นและดับไปด้วยอาการอย่างใด ๆ ย่อมเป็นไปเพื่อผลดังกล่าวมาฉะนี้ ธรรม ๕ ประการคือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่าเป็นอินทรีย์ เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตน ๆ ศรัทธาเป็นใหญ่ในความเชื่อ วิริยะเป็นใหญ่ในความเพียรบากบั่น สติเป็นใหญ่ในการระลึกจดจำ สมาธิเป็นใหญ่ในการตั้งจิตต์มั่น ปัญญาเป็นใหญ่ในความรอบรู้เหตุผล ต่างทำหน้าที่บำบัดข้าศึกของตนให้สงบไป เหมือนบุคคลผู้เป็นใหญ่ในหน้าที่การงานสามารถบังคับบัญชาผู้น้อยให้อยู่ในอำนาจฉะนั้น จึงขออุปมาธรรมเหล่านี้ว่า ศรัทธาเหมือนเสบียงอาหารกับผู้ปรุงจัดทำให้ได้บริโภคตามเวลา วิริยะเหมือนเครื่องจักร เครื่องยนต์ที่มาพร้อมกันทำธุระให้เรียบเดินไป ได้ในทางไกล

สติเหมือน หางเสือ กับทั้งผู้สามารถ ควบคุม การเดินเรือให้ หลีกพ้นอันตราย ให้หมาย ทิศที่จะ ไปไม่วนเวียน สมาธิเหมือนตัวเรือที่แน่นหนาคงทนไม่หวั่นไหว เป็นที่บรรทุกรวบรวมสรรพสิ่งและผู้ที่สัญจรให้สำเร็จการไปโดยผาสุขสบาย ปัญญาเหมือนแผนที่กับทั้งเข็มทิศและผู้เป็นต้นหนอันมีความรู้ความสามารถ อาจนำเรือให้ลุถึงฝั่งที่มุ่งหมาย สัตว์โลกผู้อุปัติมาก็ต้องอาศัยร่างกาย ซึ่งมีชีวิตจิตต์ใจ ทั้งต้องสัญจรไปในมหาสมุทร คือ สังสารวัฏฏด้วยเรือ กล่าวคือ อัตตภาพร่างกายนั้น เมื่อได้อาศัยเสบียงคือศรัทธา เครื่องจักรคือวิริยะ หางเสือคือสติ ลำเรือคือสมาธิ แผนที่และเข็มทิศคือปัญญา ก็จักเป็นเครื่องพยุงนาวาคืออัตตภาพ ซึ่งอุปมาเหมือนเรือรั่วให้แน่นหนาคงทน อาจผจญต้านทานน้ำและคลื่นลม กล่าวคือ อภิชฌาโทมนัสและโลกธรรมเป็นต้นได้ทันท่วงที จักพลันถึงฝั่งที่มุ่งหมายได้ไม่ต้องเวียนวนอีกต่อไป ท่านจึงจัดธรรม ๕ ประการนี้ว่าโพธิปักขิยธรรม คือธรรมเป็นฝักฝ่ายแห่งตรัสรู้ อริยมรรคอริยผล ต้องตามเนื้อความในพุทธภาษิตว่า "เยสํ สมฺโพธิยงฺเคสุ สมฺมาจิตฺตํ สุภาวิตํ อาทานปฏินิสฺสคฺเค อนุปาทาย เยรตา ขีณาสวา ชุติมนฺโต เตโลเก ปรินิพฺพุตา" ความว่าชนเหล่าใด อบรมจิตต์ด้วยดีโดยชอบในองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ ยินดีในการสละคืนความยึดถือเพราะไม่ถือมั่น ชนเหล่านั้นสิ้นอาสวะรุ่งเรืองอยู่ ดับสนิทแล้วในโลก โดยนัยดังกล่าวมาฉะนี้ ญาติโยมสาธุชนพุทธบริษัท ได้ศึกษาได้สดับตรับฟังพระธรรมปฏิบัติ พรรณาอินทรีย์ทั้ง ๕ ประการ แล้วน้อมใจให้เกิดความรู้แจ้งชัดในธรรมปฏิบัตินั้น ๆ และนำไปเทียบเคียงกับความปฏิบัติของตน ส่วนไหนข้อไหนที่ยังบกพร่องก็พยายามบำเพ็ญให้มีปรากฏเป็นพื้นอัธยาศัย ที่บริบูรณ์อยู่แล้วก็ตั้งใจรักษาให้เจริญยิ่งขึ้นไป เมื่อศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญามีบริบูรณ์ขึ้นในใจ ก็จะทำหน้าที่พยุงใจให้แกล้วกล้าองอาจสามารถดำเนินการปฏิบัติให้ ถูกตรงถ่องแท้ตามความประสงค์ แห่งพระพุทธศาสนา เป็นอันหวังได้แน่แท้ ที่จะต้องบรรลุผลโดยสมควรแก่ความปฏิบัติสรุปใจความอันสำคัญดังได้พรรณามาในหลักธรรมปฏิบัติได้เห็นแจ่มชัด สมดังพระพุทธภาษิตพระองค์ทรงตรัสเทศนาว่า "ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ" ธรรมที่

บุคคลปฏิบัติดีแล้วย่อมนำความสุขมาให้ ดังได้อรรถาธิบายมาพอสมควรแก่กาลเวลาเพียงเท่านี้

ฉะนั้นในโอกาสวาระสุดท้ายแห่งพระธรรมทานนี้ อาตมาภาพขออนุโมทนาสาธุการต่อมหากุศลเจตนาอันดีงามของท่านเจ้าภาพไว้ ณ ที่นี้ ด้วยอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย อดิสัยบุญญะเขต พร้อมทั้งอานิสงฆ์แห่งความกตัญญูกตเวที และกุศลราศีแห่ง ทาน ศีล ภาวนา และธรรมามิสสักการะบูชา ที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญมา ขอจงมาเป็นธรรมิกาวิถีปกปักรักษาท่านผู้เป็นเจ้าภาพให้ถึงแก่ความสุขความเจริญ งอกงามไพบูลย์ในบวรพุทธศาสนา เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณธรรมสาธสมบัติตลอดกาลเป็นนิตย์ มีดวงจิตสถิตมั่นอยู่ในสัจจธรรม นำตนให้พ้นทุกข์ ถึงสุขอันไพบูลย์กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน

อนึ่ง ขอกุศลผลบุญนี้จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยผลให้แก่คุณโยมแม่แถม หินลายเลิศ ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น คือขอให้ท่านได้รับทราบและได้อนุโมทนาแล้วได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป หากว่าท่านยังไม่ทราบ สพฺเพ เทวา นิเวทยํ ขอให้เทวดาทั้งหลาย ต่างโดย ภุมมเทวดา รุกขเทวดา อากาสัฏฐเทวดา ตลอดท้าวสักกะเทวราชผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พร้อมทั้งบริวาร ขอจงได้อนุโมทนาสาธุการในกุศล ที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญมานี้ แล้วนำข่าวสาส์นไปบอกเรียนให้คุณโยมแม่แถม หินลายเลิศ ได้ทราบและอนุโมทนา ขอให้ท่านจงได้รับความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วยเทอญ

พระอาจารย์สุวิทย์ จนฺทปญฺโญ

วัดธรรมนิมิตต์

ต. บ้านสวน อ. เมือง จ. ชลบุรี

วันพุธที่ ๑๘ ส.ค. พ.ศ. ๒๕๑๔

พระสุวรรณสาม

ยอดแห่งกตัญญู

ในกาลที่ล่วงลับมานานแล้ว มีพระนครแห่งหนึ่งมีชื่อว่าพาราณสี สมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าได้ครองราชสมบัติ โดยลำดับกษัตริย์สืบมา พระนครพาราณสีนั้น บริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนแสนสมบัติเป็นแคว้นที่อุดมสมบูรณ์มากในสมัยนั้น ประชาราษฎร์ซึ่งอาศัยอยู่ในขอบเขตพาราณสีมหานครนั้นต่างก็มีความสุขสบาย มิได้เดือดร้อนด้วยทุกข์และภัยประการใด ทางตอนใต้ของพาราณสีนั้น เป็นที่อยู่อาศัยของราษฎรประกอบอาชีพเป็นพรานล่าสัตว์ ชื่อว่าเนสาทพรานอาศัยอยู่ ๒ ฟากฝั่งแม่น้ำ

ครั้นอยู่มา วันหนึ่ง นายพรานทั้ง ๒ ฝั่งต่างก็ ข้ามฟาก ไปหากัน สนทนาปรารภ ต่อกันว่าถ้าฝ่ายหนึ่ง มีบุตรชาย และอีกฝ่ายหนึ่ง มีบุตรหญิง แล้วก็จะ กระทำ วิวาหะมงคล ให้อยู่กิน เป็น สามีภรรยากัน นี่แน่ะสหายถ้อยคำที่เรากล่าวมานี้ท่านจะเห็นเป็นประการใด ฝ่ายเนสาทพราน ซึ่งอยู่ในสถานที่นั้น ครั้นได้ฟังสหายกล่าวเช่นนั้นก็มีความโสมนัสปรีดา จึงมีสุนทรวาจาตอบว่าถ้าเรามีบุตรหญิงแล้วเราก็จะยกให้เป็นภรรยาแห่งบุตรท่านจะได้สืบตระกูลเนสาท เมื่อพรานทั้ง ๒ สนทนาปราศรัยรับคำกันแล้ว ทั้ง ๒ ต่างก็กลับสู่สถานพำนักของตน ครั้นอยู่ต่อมาภรรยาของพรานทั้ง ๒ ต่างก็มีครรภ์ ทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็ยินดีปรีดา ข้ามไปมาหาสู่กันมิได้เว้นวันเลย ครั้นถ้วนกำหนดทศมาสแล้วภรรยาของพรานฟากข้างนี้ก็คลอดบุตรเป็นชาย ฝ่ายภรรยาของพรานฟากข้างโน้นก็คลอดบุตรเป็นหญิง ครั้นถ้วนคำรบปีหนึ่งแล้ว นายเนสาท พรานฟากฝั่งข้างโน้นก็ให้ชื่อบุตรหญิงว่าปาริกา ส่วนนายเนสาทพรานฟากข้างนี้ ก็ให้ชื่อบุตรชายว่าทุกุระกุมาร แล้วนายพรานทั้ง ๒ ฝ่ายก็มีความรักใคร่เป็นมิตรไมตรีแก่กัน ต่างก็ข้ามไปมาสนทนาปราศรัยกันอยู่ดังนั้นมิได้เว้นวันเลย เมื่อชัณษาบุตรและธิดาแห่งพรานทั้ง ๒ ถ้วนครบ ๑๖ ปี ก็ประกอบด้วยรูปโฉม

มีลักษณะอันงาม ยากที่จะหาบุรุษสตรีใดเปรียบได้ นายพรานทั้ง ๒ ต่างก็ปรึกษาปรารภกันด้วยการจะทำการวิวาหมงคลบุตรธิดาทั้ง ๒

อยู่มาวันหนึ่ง พรานซึ่งเป็นบิดามารดาของนางปาริกา ก็ได้เล่าถึงการที่ได้มีสัญญาไว้กับเนสาทพรานฝั่งโน้นให้ธิดาของตนฟังว่า ถ้ามารดามีบุตรหญิงนายเนสาทพรานมีบุตรชายต่างคนก็จะยกให้เป็นภริยาสามีกัน บัดนี้เจ้าก็สมควรที่จะมีสามีแล้ว บิดามารดาจะทำการวิวาหะมงคลยกเจ้าให้ไปอยู่กินเป็นภริยาของเจ้าทุกุระกุมารบุตรนายเนสาทพราน เจ้าจะเห็นเป็นประการใด นางปาริกาครั้นได้ฟังดังนั้นแล้ว นางจึงมาดำริแต่ในใจว่า บิดามารดาของเรานี้เป็นตระกูลแห่งเนสาทพราน มีน้ำใจใฝ่อยู่ก็แต่ทางอกุศล หาเลี้ยงชีพด้วยการฆ่าสัตว์ ทำบาปด้วยการเบียดเบียนชีวิตสัตว์อื่นเพื่อประโยชน์สุขแห่งตน ซึ่งจะมีความละอายแก่บาปนั้นก็หามิได้ ถ้าเรารับซึ่งถ้อยคำแล้วก็จะต้องกระทำการฆ่าชีวิตสัตว์ตามเพศของเนสาทพราน ครั้นเมื่อกระทำกิริยาตายแล้ว ก็จะต้องไปทนทุกข์อยู่ในนรกนั้นแล้วเราจะมีความยินดีอันใดเล่า เมื่อดำริเช่นนั้นแล้ว จึงกล่าวซึ่งถ้อยคำอันไพเราะตอบมารดาว่า ข้าแต่มารดาซึ่งบิดามารดาจะยกข้าพเจ้าให้แก่ทุกุระกุมารนั้นข้าพเจ้าจะมีความยินดีด้วยถ้อยคำบิดามารดานั้นหามิได้ บิดามารดาครั้นได้ฟังนางปาริกาผู้บุตรกล่าวซึ่งถ้อยคำดังนั้นแล้วต่างคนก็นิ่งอยู่ ซึ่งจะได้ตอบวาจาประการใดก็หามิได้

ข้างฝ่ายเนสาทพรานซึ่งเป็นบิดามารดาของทุกุระกุมาร ในเย็นวันหนึ่งก็ได้กล่าวกับบุตรของตนว่า ดูกรเจ้าผู้เป็นที่รักแห่งบิดามารดา บิดามารดานี้ได้กล่าวถ้อยคำสัญญา ไว้กับเนสาทพรานฝั่งข้างโน้นว่า ถ้าบิดามีบุตรชายก็จะยกให้เป็นสามีของบุตรหญิงของเขา บัดนี้อายุเจ้าก็สมควรจะมีภรรยาแล้ว บิดามารดาจะแต่งให้เจ้าเป็นสามีของนางปาริกาผู้บุตรีนายเนสาทพรานครั้นวัฒนาการแล้วเจ้ากับนางปาริกา ก็จะได้ชวนกันเข้าสู่ป่า ฆ่าชีวิตสัตว์มาเลี้ยงบิดามารดาเจ้าจงหมั่นอุตส่าห์รักษาชื่อและฝีมือธนูซักซ้อมทดลองไว้ให้แม่นยำ อย่าให้เสื่อมเสียซึ่งตระกูลพราน

ฝ่ายทุกุระกุมาร ครั้นได้ฟังบิดามารดาสั่งสอนสนทนาปรารภดังนั้น จะได้เอื้อเฟื้อยินดีด้วยถ้อยคำของบิดามารดานั้นหามิได้ จึงมาดำริแต่ในใจว่าบิดามารดาของเรา ย่อมชักชวนกันกระทำแต่การบาปอยู่ทุกวันทุกเวลา ซึ่งจะได้ละเสียแม้แต่ในวันอุโบสถนั้นหามิได้ ครั้นเราจะทำตามถ้อยคำอันหาประโยชน์มิได้นี้ เมื่อดับชีพแล้วก็จะไปทนทุกขเวทนาอยู่ในอเวจีนรกถึงกัลป์หนึ่งผู้ใดจะช่วยก็หามิได้ ทุกุระกุมารคิดดังนั้นแล้วก็ปรารภอีกเล่าว่า อันสังขารแห่งเรานี้ย่อมมีสภาวะไม่เที่ยงแท้ เกิดมาแล้วก็ต้องแตกดับทำลายขันธ์โดยหาแก่นสารมิได้ ตัวเราจะใยดีอะไรกับสตรีซึ่งมีรูปโฉมอันงามเช่นนี้เล่า เราจะออกบรรพชาเพศตัดเสียซึ่งกิเลสแลราคะ เมื่อทุกุระกุมารดำริฉะนี้แล้ว จะได้มีความยินดีด้วยถ้อยคำของบิดามารดาก็หามิได้ เนสาทพรานเมื่อได้สนทนาปรารภกับบุตรของตนแล้วต่างคนต่างก็นอนหลับไป

ครั้นเวลารุ่งเช้าทุกุระกุมารตื่นนอนแล้ว มาดำริในใจตนเองว่า ตัวเรานี้มิได้เอื้อเฟื้ออาลัยในสมบัติกิเลสตามโอวาทของบิดามารดา แต่ปาริกาผู้เป็นธิดาแห่งเนสาทพรานฝั่งโน้นจะมีใจคิดดังฤๅ จำตัวเราจะส่งข่าวสารไปยังปาริกา

ครั้นปรารภดังนั้นแล้วก็เขียนสาร โดยมีใจความว่า ดูกรปาริกาผู้มีรูปโฉมลักษณะอันงดงาม หญิงใดในชมภูทวีปจะหางามเปรียบเจ้านั้นก็หามิได้ ซึ่งบิดามารดาของเจ้าพอใจจะยกเจ้าให้เป็นภริยาแห่งเรา เราจะปรารถนาด้วยราคะนั้นหามิได้ ตัวเราทุกวันนี้หวังว่าจะละเสียซึ่งกองกิเลสให้พ้นภัยในนรกนั้น และเจ้ามีความคิดเห็นเป็นประการใดเล่า เมื่อทุกุระกุมารเขียนสารเสร็จแล้ว ก็ให้ทาสีนำไปส่งให้แก่นางปาริกา ครั้นนางได้แจ้งในหนังสือของทุกุระกุมารแล้วนางจึงดำริแต่ในใจว่า บุรุษผู้นี้มีเจตนาดังตัวเราคิดอยู่แล้ว ถ้าบิดามารดายกให้อยู่กินเป็นสามีแห่งเราแล้ว ก็คงจะชักชวนเราให้บำเพ็ญศีลเป็นดาบส สมดังมโนรถความปรารถนาเป็นแน่ จำเราจะส่งข่าวสารตอบทุกุระกุมารตามถ้อยคำที่เราคิดไว้ ครั้นแล้วนางจึงลงมือเขียนสารจนเสร็จแล้วส่งให้แก่ทาสาบอกว่าจงนำไปให้แก่ทุกุระกุมารเถิดนะ ทาสารับเอาสารมาจากนางแล้วก็ลงสู่เรือน้อยข้ามฟากไปส่งให้ทุกุระกุมาร ทุกุระกุมารครั้นได้แจ้งในสารของนางปาริกาตอบมาเหมือนถ้อยคำดังนั้นก็มีความโสมนัสปรีดา

ครั้นอยู่ต่อมาครบ ๗ วันแล้ว พรานทั้ง ๒ ฝ่ายก็กระทำการวิวาหะมงคล ยกบุตรธิดาให้อยู่กินเป็นสามีภริยากัน แต่ทุกุระกุมารกับนางปาริกาต่างคนต่างก็หลับนอนมิได้อยู่ร่วมกัน ต่างกระทำกิริยามั่นในสัมมาปฏิบัติ ซึ่งจะได้ร่วมประเวณีซึ่งกันและกันก็หาไม่ อยู่มาวันหนึ่ง ทุกุระกุมารและปาริกาผู้ภริยาต่างก็ปรารภกันว่า บิดามารดาเรานี้ประพฤติแต่การฆ่าสัตว์เป็นให้จำตาย ซื้อขายเป็นอาณาประโยชน์แล้วยังเอามาเลี้ยงชีพของตนอีกเล่า ถ้าเราทั้ง ๒ ไม่กระทำตามโอวาทบิดามารดาของเราทั้ง ๒ ก็จะมีความโกรธแค้นกล่าวถ้อยคำหยาบช้าให้ได้อาย ครั้นเราจะประพฤติตามถ้อยคำ ครั้นสิ้นชีวิตจากมนุษย์โลกแล้ว ก็จะลงไปทนทุกข์เวทนาแสนสาหัส ผู้ใดจะมาช่วยเราเล่า เราทั้ง ๒ ก็เห็นทุกขภัยในนรกแล้วต่อวันรุ่งพรุ่งนี้จำเราจะพากันไปกล่าวสุนทรวาจาลาบิดามารดาออกไปสู่อรัญประเทศ จะได้อุปสมบทเป็นดาบสอยู่ ณ สถานที่นั้น ทุกข์แลภัยอันใดจะได้มาเบียดเบียพก็หามิได้ ครั้นสนทนาปรารภกันในเวลาค่ำวันนั้นแล้ว ต่างคนก็ไปสู่ที่ไสยาสน์ของตน

ครั้นเวลารุ่งเช้า ทุกุระกุมารก็ตื่นจากไสยาสน์ในเวลานั้น ก็ได้กล่าวคำเชิญนางปาริกาผู้เป็นภริยาว่า ดูกรแม่ผู้มีพักตร์อันเจริญ เจ้าจงตื่นจากไสยาสน์เถิด เราจะพากันไปสู่สถานแห่งบิดามารดาในกาลบัดนี้ ปาริกาผู้ภริยาครั้นได้ฟังสามีกล่าวสุนทรวาจาเช่นนั้นแล้วก็กระทำคารวะประนมน้อมรับเอาซึ่งถ้อยคำแห่งสามีแล้วก็ชวนกันตกแต่งซึ่งสรีระกายเสร็จแล้วก็พากันไปสู่สถานที่แห่งพรานผู้เป็นบิดามารดา กระทำความเคารพก้มกราบลงแทบฝ่าเท้าแล้วกล่าวสุนทรวาจาว่า ข้าแต่มารดาบิดาซึ่งมีพระคุณหาที่จะเปรียบมิได้ ข้าทั้ง ๒ นี้จะขอลาไปสู่อรัญประเทศ เพื่อจะได้อุปสมบทเป็นฤษี ครั้นได้สมาทานแล้วก็จะอุทิศส่วนกุศลสนองคุณบิดามารดาดังนี้ ขอบิดามารดาจงได้อนุญาตให้ข้าทั้ง ๒ ออกบรรพชาในกาลบัดนี้เถิด

ฝ่ายเนสาทพรานทั้ง ๒ ครั้นได้ยินถ้อยคำบุตรธิดากล่าววิงวอนเช่นนั้น ต่างก็ให้มีความแค้นเคืองยิ่งนัก จึงตอบว่า ดูกรเจ้าทั้ง ๒ เจ้าอย่ามากล่าวเจรจากับเราเลย อันการบวชการเรียนเขากระทำกันอย่างไรเราหารู้ไม่ เราทั้ง ๒ ปรารภกันแต่ว่า การหน้าไม้และธนูต้องฝึก

สอนให้แม่นยำชำนาญดี จะได้ยิงเนื้อและกวางมาประกอบการเลี้ยงชีวิตอยู่ฉะนี้ จะมิดีกว่าบวชเรียนหรือ ใช่ว่าง่อยเปลี้ยเสียแข้งขาเมื่อไรเล่า การประกอบการงานเลี้ยงชีพไฉนจะต้องไปบวชเล่า เจ้าทั้ง ๒ จงอยู่กับบิดามารดาฝึกหัดวิชาหน้าไม้และธนู เมื่อได้แม่นยำแล้วจะได้พากันเข้าสู่ป่าเที่ยวยิงเนื้อมาย่างขาย จะได้เป็นประโยชน์แก่เรานะเจ้าทุกุระกุมาร เมื่อทั้ง ๒ ได้ฟังถ้อยคำบิดามารดากล่าวสุนทรวอนฉะนั้นแล้ว ซึ่งจะรับเอาถ้อยคำนั้นไว้ก็หาไม่ ทุกุระกุมารจึงได้อุทานวาจาตอบพรานผู้เป็นบิดามารดาว่า ข้าแต่บิดามารดา จะให้ลูกทั้ง ๒ เรียนธนูหน้าไม้ แล้วจะได้ชักชวนกันเข้าป่า ฆ่าชีวิตสัตว์เป็นอาจิณเพื่อมาเลี้ยงตนนั้น ถ้าลูกจะทำตามบิดาไซร้ ครั้นเมื่อมรณะภัยมาถึงตัวเข้าแล้ว ก็จะต้องไปทนทุกขเวทนาในนรก ผู้ใดจะช่วยให้พ้นทุกข์นั้นก็หามีไม่ ตัวลูกทั้ง ๒ ได้เห็นทุกข์ภัยเช่นนี้ ขอบิดามารดาจงกรุณาให้ลูกทั้ง ๒ ไปเถิด อย่าได้กล่าวซึ่งวาจาทัดทานเลย พรานทั้งสามภริยา เมื่อได้ฟังคำบุตรกล่าวดังนั้น ก็ให้มีความโกรธยิ่งนัก จึงกล่าวกับบุตรทั้ง ๒ อย่างไม่มีเยื่อใยว่า เจ้ากล่าวถ้อยคำมาทั้งนี้ เราเข้าใจว่าเจ้าเกียจคร้านต่อการงาน และไม่รับโอวาทของบิดามารดา เมื่อเจ้าจะไปก็จงรีบไปเถิด และตั้งแต่วันนี้สืบไป เจ้าอย่ามาสู่สถานแห่งเราเลย ทุกุระกุมารและนางปาริกา เมื่อได้ฟังคำบิดามารดาขับไล่เช่นนั้นแล้ว ต่างคนก็ผ่องแผ้วโสมนัสปรีดา ซึ่งจะได้มีจิตโกรธตอบบิดามารดาก็หาไม่ ต่างคนก็กระทำเคารพกราบไหว้นอบน้อมบิดามารดา แล้วก็ลาออกจากละแวกบ้านนั้น ชักชวนกันเข้าสู่ป่า เดินทางได้ ๗ วันก็บรรลุถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งซึ่งมีนามว่า "สามะคันธี" แลประดุจว่าแสงแก้วอันมีอยู่ในสถานที่นั้น ประกอบไปด้วยรุกขชาติอันมีผลแลดอกงอกงามขึ้นอยู่ริมฝั่ง เสนาะด้วยศัพท์สำเนียงเสียงสกุณาปักษาชาติ พากันบินมาจับเจรจาไพเราะ เป็นที่เสนาะโสตแห่งบุคคลที่ได้ฟัง ทุกุระกุมารกับปาริกาผู้ภริยา ครั้นได้ทอดทัศนาเห็นเช่นนั้น ต่างก็มีความโสมนัสปรีดายิ่งนัก ชวนกันเปลื้องเครื่องประดับกายออกแล้ว ต่างคนก็พากันลงสู่แม่น้ำ "สามะคันธี" ชำระขัดสีสรีระกายแล้วก็พากันขึ้นสู่ฝั่งตกแต่งเครื่องประดับกายเสร็จแล้วก็ชักชวนกันเดินมาสู่มรรคาแห่งประเทศราวป่า

ในกาลครั้งนั้น สมเด็จอัมรินทราธิราชเจ้าพิภพดาวดึงษ์ ซึ่งเสด็จบรรทมอยู่เหนือบัณฑุกัมพลศิลาอาศน์ในรัตนพิมานสวรรค์ สะพรั่งพร้อมด้วยเทพธิดาแปดหมื่นสี่พัน เป็นบริวารมาคอยเฝ้าอยู่เป็นลำดับ ๆ กัน บ้างก็กระทำบันลือเสียงสุรสิงหนาท ขับกล่อมบำเรอเรียงประสานเสียงไพเราะเสนาะโสดไปด้วยเครื่องดีดสีต่าง ๆ ในกาลนั้นสมเด็จท้าวอัมรินทราธิราช ท้าวเธอก็ให้เร่าร้อนในพระทัยยิ่งนักหนา จะหาความสุขสบายแต่สักหน่อยหนึ่งก็หามิได้ ท้าวเธอจึงมาดำริในพระทัยว่า เหตุไฉนตัวเราจึงมาเป็นเช่นนี้เล่า ครั้นทรงดำริห์แล้ว ท้าวเธอก็เล็งทิพยเนตรทอดทัศนาการ เห็นทุกุระกุมารกับนางปาริกาผู้ภรรยา พากันละบิดามารดาแลสมบัติทั้งปวง ซึ่งจะมีความรักใคร่เสน่หาแก่กันในฉันทะราคะกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมองนั้นก็หาไม่ มีความอุตสาหะเพื่อจะได้บรรพชาในพระศาสนาดังนี้ จำเราจะช่วยให้สำเร็จดังประสงค์ ครั้นทรงดำริแล้ว จึงมีเทวะโองการตรัสเรียกพระวิศณุกรรมเทพบุตรให้มายังสถานของพระองค์ แล้วพระองค์จึงทรงตรัสปรารภเรื่องทุกุระกุมารกับนางปาริกาภิริยาให้พระวิศณุกรรมเทพบุตรฟังสิ้นทุกประการ แล้วจึงตรัสว่า ดูกรพระวิศณุกรรม ท่านจงลงไปช่วยเจ้าทุกุระกุมารกับนางปาริกา ให้สมมโนรถปรารถนาในกาลบัดนี้เถิด ในกาลครั้งนั้น พระวิศณุกรรมเทวบุตร ครั้นได้รับเทวโองการแล้วก็ทูลลาสมเด็จอัมรินทราธิราช ออกจากดาวดึงส์พิภพสำแดงอานุภาพเหาะไปสู่อรัญประเทศที่นั้นแล้ว จึงสำแดงฤทธิ์เนรมิตเป็นคันธกุฎีน้อย ๆ แลสระน้ำ หนทางที่สำหรับเดินจงกรมไปมาในสถานที่นั้น ครั้นสำเร็จดังความประสงค์แล้ว ก็จารึกอักษรให้ปรากฏไว้ว่า ถ้าบุรุษสตรีใดได้มาสมาทานเป็นดาบสแล้ว ก็จงถือเอาสถานที่นี้ เป็นของตนอยู่ตามความปรารถนาเถิด ครั้นพระ-วิศณุกรรมเทวบุตรจารึกอักษรไว้แล้ว ก็สำแดงอานุภาพกลับคืนไปยังทิพยพิมานดาวดึงส์

ฝ่ายทุกุระกุมาร ครั้นพานางปาริกาผู้ภิริยาเดินมาถึงสถานที่นั้น เมื่อได้ทอดทัศนาการเห็นคันธกุฎีมีอักษรที่พระวิศณุกรรมจารึกไว้ดังนั้น ต่างคนก็มีความชื่นชมโสมนัสปรีดา กระทำกิริยาก้มกราบลงในสถานที่นั้น แล้วก็ชวนกันเข้าสู่ภายในคันธกุฎี ครั้นได้เห็นเครื่องอุปสมบทแห่งดาบสดังนั้นแล้วต่างคนก็มีความยินดีปรีดายิ่งนักหนา ได้เปลื้องเครื่องประดับของตนออกแล้ว

ตกแต่งประดับประดาเครื่องฤาษี ทุกุระกุมารผู้สามีก็ประพฤติเพศเป็นดาบส นางปาริกาก็แต่งกายเป็นเพศดาบสนี ต่างคนก็สมาทานศีลแล้วนางปาริกาก็เปลี่ยนชื่อเรียกว่านางตาปะสะนีดาบส ครั้นสำเร็จสมความปรารถนาดังนั้นแล้ว นางก็ลาดาบสผู้สามีไปสู่ยังสถานกุฏีแห่งหนึ่ง พระดาบสทั้ง ๒ ต่างก็สมาทานมีความเจริญสุขอยู่ในสถานที่แห่งตน มิได้มีความอาลัยในกิเลสและสมบัติแม้แต่น้อย ครั้นเวลารุ่งสว่างแล้วพระดาบสทั้ง ๒ ก็พากันเข้าสู่ป่าแสวงหาผลไม้อันมีรสต่าง ๆ ใส่ลงในกระเช้าน้อยแล้วก็กลับคืนมาสู่สถานแห่งตน

ส่วนสมเด็จอัมรินทราธิราชเจ้า ในกาลครั้งนั้นท้าวเธอได้ทรงแจ้งเหตุว่า พระฤาษีทั้ง ๒ มิได้ร่วมสมัครรักใคร่เช่นภิริยาสามีอื่น ๆ เวลาของดาบสทั้ง ๒ ซึ่งได้กระทำไว้แต่หนหลัง จะมาทันเข้าในกาลบัดนี้ คือจะต้องเสียจักษุทั้ง ๒ ข้างทั้ง ๒ องค์ จะได้รับความเดือดร้อนวิปริตไป เราจะคิดอ่านประการใดดีหนอ สมเด็จอัมรินทราธิราช เมื่อทรงทราบเหตุฉะนี้แล้ว จึงทรงคิดในพระทัยว่า จำเราจะลงไปช่วยตักเตือนให้พระดาบสทั้ง ๒ ร่วมสมัคสังวาศแก่กันจะได้เกิดบุตร ครั้นเมื่อเวลาเสียจักษุแล้ว จะได้เป็นที่พึ่งแก่พระดาบสทั้ง ๒ ครั้นทรงพระดำริฉะนี้แล้ว ท้าวเธอก็สำแดงอานุภาพออกจากดาวดึงส์พิภพทิพอาศน์ ลงไปสู่สถานแห่งพระดาบสทั้ง ๒ นั้นแล้ว ก็กระทำอัญชลีกรประณมน้อมนมัสการตรัสว่า ดูกรพระดาบสทั้ง ๒ เวรภายหลังมาทันแล้วท่านทั้ง ๒ จะพากันเสียจักษุเป็นมั่นคง ตัวเรานี้จะมาปรารภกับท่านทั้ง ๒ และหวังจะให้ท่านทั้ง ๒ ละสิกขาเสียก่อน แล้วจงอยู่ร่วมสังวาสด้วยกันเถิด จะได้มีบุตรเป็นที่พึ่งแก่ท่าน เรามาสนทนาเช่นนี้ท่านจะเห็นเป็นประการใดเล่า

ฝ่ายพระดาบสทั้ง ๒ ครั้นได้สดับสุนทรเทวโองการของสมเด็จอัมรินทราธิราช ดังนั้นแล้ว จึงมีสุนทรวาจาตอบว่า ข้าแต่พระองค์ ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ละเสียซึ่งกองกิเลสแล้ว ปราศจากสมบัติพากันมาสมาทานอยู่ ณ ที่นี้ ซึ่งจะได้มีความสมัครสังวาศแก่กันก็หาไม่ กรรมอันใดซึ่งจะตามมากระทำให้เสียจักษุนั้นก็ตามแต่เวรเถิด

ฝ่ายสมเด็จอัมรินทราธิราชเจ้าจอมพิภพสวรรค์ ครั้นได้ฟังถ้อยคำของพระดาบสทั้ง ๒ กล่าวดังนั้นแล้ว ก็ทรงดำริในพระทัยว่า พระดาบสทั้ง ๒ นี้ ตั้งมั่นอยู่ด้วยความสัตย์สุจริตโดยสัมมาปฏิบัติอย่างมั่นคง จะกล่าวถ้อยคำอันใดก็มิได้วิปริตแปรผัน ควรที่เราจะคำรพนบนอบ ครั้นทรงจินตนาการแล้ว จึงตรัสกับพระดาบสทั้ง ๒ ว่า ท่านจงกระทำสัจจาธิษฐาน แล้วยกพระหัตถ์ขึ้นปรามาสลูบครรภ์แห่งดาบสินี ๓ ครั้ง แล้วก็จะเกิดบุตรดังความปรารถนา ดูกรดาบสทั้ง ๒ ท่านจะกระทำดังนั้นได้หรือไม่ พระดาบสทั้ง ๒ ครั้นได้ฟังเทวโองการแห่งสมเด็จอัมรินทราธิราชเจ้ากล่าวดังนั้นแล้วก็ให้มีความโสมนัสยินดียิ่งนัก จึงรับเอาถ้อยคำนั้นแล้ว ก็กระทำกิริยานิ่งอยู่มิได้ตอบประการใด ในขณะนั้นสมเด็จอัมรินทราธิราชก็นมัสการลาพระดาบสทั้ง ๒ แล้วก็สำแดงอานุภาพเสด็จไปยังสถานพิมานสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ทูลอาราธนาเชิญให้เสด็จจุติลงไปสู่ครรภ์แห่งนางตาปะสะนีดาบสนั้น ครั้นพระโพธิสัตว์ทรงรับคำอาราธนา แห่งสมเด็จอัมรินทราธิราชนั้นแล้ว สมเด็จอัมรินทราธิราชก็กลับคืนมายังพิมานดาวดึงส์พิภพ ในกาลครั้งนั้น ฝ่ายทุกุระกุมารดาบสก็ออกจากที่อยู่ของตน แล้วรีบไปสู่สถานที่แห่งนางตาปะสะนีสนทนาปราศรัยกับนางแล้วพระดาบสผู้เป็นสามี ก็เอามือปรามาสลูบครรภ์ผู้ภรรยา ๓ ครั้ง ดุจเทวะโองการของสมเด็จอัมรินทราธิราชแล้ว พระดาบสผู้เป็นสามีก็รีบกลับไปสู่สถานแห่งตน

ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้า พระองค์ก็จุติจากวิมานเทวบุตร เข้าสู่ครรภ์นางตาปะสะนีดาบส ส่วนทุกุระดาบส ครั้นได้แจ้งว่านางมีครรภ์แล้วก็มีความโสมนัสปรีดายิ่งนัก ครั้นถ้วนกำหนดทศมาสแล้ว ตาปะสะนีดาบสก็คลอดพระบรมโพธิสัตว์เจ้า

ในขณะนั้นเทพธิดาและเทพบุตรก็มาเฝ้ารักษาพยาบาลอยู่ด้วยตาปะสะนีดาบส ซึ่งเป็นมารดาแห่งพระบรมโพธิสัตว์เจ้า เทพธิดาทั้งหลายบ้างก็อุ้มองค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้าวางลงเหนืออ่างแก้วมณี ล้างเสียซึ่งมลทินก็พากันลูบไล้พระองค์ด้วยเครื่องหอม ครั้นแล้วก็อุ้มองค์พระบรมโพธิสัตว์ใส่ลงในอู่ นางก็กระทำสุระเสียงอันไพเราะขับกล่อมแกว่งไกว ครั้นเธอหลับแล้ว ต่างก็พากันสู่สถานแห่งตน ครั้นเทพบุตรเทพธิดากลับไปแล้ว นางกินนรทั้งหลายก็ชักชวนกันมาสู่

สถานที่แห่งนางตาปะสะนีดาบสช่วยกันพิทักษ์รักษาเลี้ยงดูพระกุมาร แล้วกระทำปรนนิบัติแห่งพระดาบสทั้ง ๒ อยู่ทุกเวลามิได้ขาด เมื่อพระกุมารมีพระวัสสาอายุถ้วนครบ ๗ ปีแล้ว พระฤษีบิดามารดา ก็ให้ชื่อบุตรว่า "สุวรรณสาม" และมีความปฏิพัทธ์รักใคร่ เสน่หาอาลัยในบุตรของตน พระดาบสทั้ง ๒ ก็ ผลัดเปลี่ยนกันโอบอุ้มเที่ยวเดินไปมา ซึ่งจะได้คลายความเสน่หา ใน พระบรมโพธิสัตว์เจ้าสักเวลานาทีก็หาไม่ รุ่งเช้าพระดาบส ก็ออกสู่ป่าแสวงหาผลไม้อันหอมหวานประกอบด้วยกลิ่นและรสต่าง ๆ แล้วก็กลับสู่คันธะกุฎีของตนเป็นนิจสินดังที่ได้เคยปฏิบัติมาเช่นแต่ก่อน ๆ ครั้นต่อมา พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจึงมาดำริว่า บิดา มารดา หาเลี้ยงเรามาทุกวันมิได้ขาด ตัวเราควรจะได้มีโอกาสได้ช่วยเหลือท่านบ้าง แต่นี้สืบไปจำเราจะออกสู่ป่าด้วยบิดามารดาเพื่อจะได้จำหนทางไปได้แม่นยำ แล้วเราจะได้ไปหาเก็บผลไม้ในป่าแทนท่าน เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้าทรงพระดำริฉะนี้แล้ว รุ่งเช้าวันหนึ่ง พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ออกไปสู่ป่ากับบิดามารดาแล้วก็พากันกลับสู่ที่พำนัก และได้กระทำมาเช่นนั้นได้ครบ ๗ วัน พระดาบสทั้ง ๒ จึงกล่าววิงวอนพระ-บรมโพธิสัตว์เจ้าว่าอย่าไปเลย จงอยู่ดูแลรักษาสถานที่นี้เถิด บิดามารดาจะไปหามาเลี้ยงเจ้าเอง พระบรมโพธิสัตว์ครั้นฟังสุนทรวาจาจากบิดามารดาดังนั้นจะกล่าวคำทัดทาน ก็เกรงบิดามารดาจะโกรธเคือง จึงมิได้ตอบประการใด เช้าวันรุ่งขึ้น พระดาบสทั้ง ๒ ก็ชวนกันเข้าสู่ป่า แสวงหาผลไม้อันมีรสต่าง ๆ อันเป็นที่ชอบใจแล้วก็กลับสู่สถานแห่งตน แต่ในวันนั้นเกิดมหัศจรรย์บันดาลฝนตกลงมาอย่างหนัก พระดาบสทั้ง ๒ ได้ชวนกันเข้าอาศัยใต้ร่มไม้พฤกษชาติ อสรพิษซึ่งอาศัยอยู่ใต้ร่มรุกขะชาตินั้นตกใจ ได้พ่นพิษมาต้องจักษุแห่งพระดาบสทั้ง ๒ เมื่อพระดาบสทั้ง ๒ ต้องพิษร้ายแล้วต่างก็ล้มลง มองไม่เห็นทางเดินกลับที่พำนัก เมื่อดาบสทั้ง ๒ มาเป็นไปเช่นนี้ เป็นเพราะท่านทั้ง ๒ ได้กระทำกรรมใดไว้แต่ชาติปางก่อน นักปราชญ์ทั้งหลายพึงตอบว่า พระดาบสทั้ง ๒ นี้ แต่ชาติปางก่อนเป็นแพทย์ ประกอบยารักษาจักษุของบุคคล เมื่อหมอได้ทำการรักษาหายแล้วบุคคลนั้นก็มีอุบายด้วยเล่ห์กล่าวว่าจักษุของเรายังไม่หาย จึงยังไม่ยอมจ่ายค่ารักษาตามที่ตกลงไว้กับแพทย์ผู้รักษา แพทย์ทั้ง ๒ มีความโกรธจึงประกอบยาพิษใส่จักษุอีก ให้มืดบอดเสียดังนั้นกรรมจึงได้นำมาให้เสียจักษุในชาตินี้

ฝ่ายว่าพระดาบสทั้ง ๒ ครั้นเมื่อเสียจักษุลงดังนั้นแล้ว ต่างก็รำให้เป็นห่วงบุตร ซึ่งรอคอยอยู่ที่พำนัก ฝ่ายองค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ซึ่งรอคอยบิดามารดาจนใกล้เวลาพลบค่ำ ไม่เห็นพระดาบสทั้ง ๒ กลับมา ก็ทรงดำริในพระทัยว่า บิดามารดาของเราพากันไปในป่าป่านนี้ยังไม่กลับ ชรอยจะมีภัยอันใดเกิดขึ้นแก่ท่านทั้ง ๒ จำเราจะออกไปติดตามค้นหาเพื่อจะได้ทราบสาเหตุ ณ บัดนี้ พระองค์ทรงดำริแล้วก็ออกจากสถานที่พักและนำไม้เท้าของพระดาบสไปด้วย เมื่อไม่ได้เห็นพระดาบสทั้ง ๒ เธอก็กระทำลุรเสียงกู่ก้องแล้วเดินไปมา พระดาบสทั้ง ๒ ครั้นได้ยินเสียงบุตรดังนั้นก็มีความยินดียิ่งนัก ต่างก็ได้ส่งสำเนียงออกกู่รับ พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเมื่อได้ยินเสียงกู่รับของพระดาบสทั้ง ๒ แล้วก็รีบเดินตรงเข้าไปใกล้ ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นพระดาบสทั้ง ๒ เสียจักษุเช่นนั้น ก็ทรงทุกข์โทมนัสเป็นยิ่งนัก จึงกล่าวสุนทรปรารภว่า ข้าแต่บิดามารดาเหตุไฉนจึงมาเป็นเช่นนี้เล่า พระดาบสทั้ง ๒ ครั้นได้เสาวนาการถ้อยคำบุตรแล้ว จึงกล่าวว่า ดูกร เจ้าจงรั้งรออยู่แต่ห่าง ๆ เถิด อย่าเข้ามาใกล้บิดามารดาเลยภัยจะมีแก่ตัวเจ้า ดังเช่นบิดามารดาที่ได้รับอยู่ขณะนี้ แล้วพระดาบสทั้ง ๒ ก็เล่าความให้พระบรมโพธิสัตว์เจ้าฟังทุกประการ พระบรมโพธิสัตว์เจ้า ครั้นได้ฟังถ้อยคำของบิดามารดาแล้ว พระองค์ก็ทรงดำริในพระทัยว่าในสถานที่นั้นมีงูพิษมาอาศัยอยู่ในจอมปลวก ได้พ่นพิษมาต้องจักษุของพระดาบสทั้ง ๒ และเป็นสาเหตุที่จะให้เรามีโอกาสได้ปรนนิบัติบิดามารดา เมื่อพระองค์ดำริฉะนั้นแล้วก็หัวเราะขึ้นในขณะนั้น พระดาบสทั้ง ๒ มีความสงสัยจึงได้ถามว่า นี่แน่ะลูก บิดามารดาได้รับความทุกข์หนัก แต่เจ้ามาแสดงความขอบใจเช่นนี้เพราะเหตุใด ข้าแต่บิดามารดา ที่ข้าพเจ้ากระทำไปเช่นนี้ ใช่ว่าจะชอบใจด้วยเหตุบิดามารดาเสียจักษุก็หามิได้ ครั้นพระบรมโพธิสัตว์กล่าวแล้วก็ทรงเล่าให้บิดามารดาทั้ง ๒ ฟังทุกประการ พระดาบสทั้ง ๒ ครั้นได้ฟังถ้อยคำของพระบรมโพธิสัตว์เจ้ากล่าวดังนั้น ก็มิได้ว่าประการใด พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ยื่นไม้เท้าให้พระดาบสทั้ง ๒ แล้วจูงมาสู่ยังสถานที่พัก

เมื่อมาถึงที่พักแล้ว พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ได้กระทำการปรนนิบัติบิดามารดาทั้ง ๒ โดยรีบด่วน แล้วพระองค์ก็ตัดเอาเถาวัลย์มาขึงเป็น ๔ เส้น เส้นหนึ่งเป็นทางไปอาบน้ำ เส้นหนึ่งไป

ยังห้องส้วม เส้นหนึ่งไปสถานที่เดินจงกรม อีกเส้นหนึ่งเชื่อมโยงระหว่างที่พักของดาบสทั้ง ๒ จะได้ไปมาสนทนาปราศรัยแก่กัน

รุ่งขึ้นเวลาเช้า พระบรมโพธิสัตว์เจ้า จัดไม้กับกระเช้าน้อย ๆ แล้วลาพระดาบสทั้ง ๒ ออกสู่ป่า เก็บสอยพรรณลูกไม้ต่าง ๆ ซึ่งมีรสอร่อยเอมโอช และหอมหวาน ในขณะนั้นฝูงกินนรทั้งหลายซึ่งมีรูปลักษณะสวยงาม พากันมาช่วยพระบรมโพธิสัตว์เจ้าสอยซึ่งพรรณลูกไม้ แล้วต่างก็กลับถิ่นสู่สถานของตน ส่วนพระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็กลับมายังสถานแห่งพระดาบสทั้ง ๒ แล้วก็ชวนกันฉันพรรณผลไม้อันมีรสต่าง ๆ นั้น แล้วพระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็คอยรับใช้ปรนนิบัติท่านดาบสทั้งสองเช่นเคยได้ปฏิบัติ

ในครั้งนั้นสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งอาศัยอยู่ในแว่นแคว้นบริเวณของพระดาบสทั้ง ๒ ต่างผูกสมัครรักใคร่เป็นมิตรไมตรีต่อกัน ไม่ได้มีการข่มเหงรังแกเบียดเบียนกัน เมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้าจะไปแห่งใดสัตว์ทั้งหลายเดินตามห้อมล้อมพระองค์ไปจนตราบเท่ากลับสู่สถานแห่งพระดาบสทั้ง ๒ ทั้งนี้ก็เพราะว่าพระดาบสทั้ง ๒ และพระบรมโพธิสัตว์ประกอบด้วย เมตตากรุณา ไม่มีจิตคิดเบียดเบียนผู้อื่น สัตว์ทั้งหลายจึงคุ้นไม่เกรงกลัวว่าจะถูกทำร้ายจึงเข้ามาอยู่รอบ ๆ ด้วยความอบอุ่นใจและสบายใจ ส่วนพระดาบสทั้ง ๒ ก็ค่อยคลายความโศรกเศร้า มีความสุขสบายใจเพราะบุตรได้เอาใจใส่ในงานรับใช้ปฏิบัติต่อท่านดาบสทั้ง ๒ ทุกวัน

ครั้งนั้น ยังมีมหากษัตริย์องค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระยากบิลยักษ์ ครองราชสมบัติเป็นใหญ่อยู่เมืองพาราณสีมหานคร ซึ่งประกอบด้วยโภไคย ไอสูรย์สมบัติ พร้อมด้วยม้ารถคชสารศฤงคาร บริวารทั้งหลาย เอนกนานับประการ แต่พระมหากษัตริย์นั้นประพฤติอยู่แต่การทุจจริต ย่อมกระทำแต่การบาปจะได้แลเห็นทุกข์ภัยในนรกก็หาไม่ ชอบพระทัยอยู่แต่สตรีรูปงามมา ฟ้อนรำ ขับร้อง บำรุงบำเรอความสุขอยู่ทุกวันเวลา ตั้งอยู่ในความประมาท หาได้นึกถึงภัยในวันหน้าที่จะมีมาไม่

อยู่มาวันหนึ่ง พระยากระบิลยักษ์ ทรงรำพึงในพระทัยว่า ถ้าเราจะอยู่แต่ในพระนครเช่นนี้ ที่ไหนเลยประชาชนจะเห็นเดชาอานุภาพของเรา จำเราจะออกจากมหานครไปสู่ยังหิมวันต์

ประเทศ กระทำการลองพระแสงศรยิงเนื้อและสัตว์ต่าง ๆ ให้ถึงซึ่งความมรณะลงในสถานที่นั้น ก็จะได้ลือชาอานุภาพให้ปรากฏแก่บุคคลทั้งหลาย ทรงดำริแล้วท้าวเธอก็ทรงแต่งพระองค์ เสร็จแล้วก็เสด็จเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชบิดา แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระราชบิดามารดาทั้งสอง ลูกขอกราบถวายบังคมลาเข้าสู่อรัญญประเทศเขตราวป่า เพื่อจะสำแดงอานุภาพทดลองลูกศร เที่ยวยิงเหล่าสัตว์ ประหัดประหารเสียซึ่งชีวิตแห่งมฤคชาติ เมื่อครบ ๗ วันแล้วจึงจะกลับคืนมาสู่ยังพาราณสีพระมหานคร ส่วนสมเด็จพระบรมกษัตริย์ทั้ง ๒ ครั้นได้ทรงฟังพระราชโอรสกราบทูลเช่นนั้นแล้วต่างองค์ก็มีความโสมนัสปรีดา จึงมีพระราชโองการตรัสว่า ดูกร เจ้าผู้เป็นที่รักแห่งบิดามารดา เจ้าจงไปให้มีความสุขสบายเถิด อย่าได้ห่วงใยเลย

ฝ่ายพระยากบิลยักษ์ ครั้นได้ทรงฟังพระราชบิดามารดา กล่าวสุนทรวาจาให้โอวาทดังนั้นแล้ว พระองค์ก็กระทำอุชณีก้มกราบลงแทบฝ่าพระบาท แห่งสมเด็จพระราชบิดามารดาทั้ง ๒ แล้ว พระกรกุมซึ่งพระแสงศร เสด็จดำเนินออกจากที่เฝ้าแห่งสมเด็จพระราชบิดา ครั้นล่วงพ้นพระนครพาราณสีแล้วก็เข้าสู่เขตแดนป่า ทรงพระดำเนินชมรุกขชาตินานาพรรณ ทั้งไม้ผลและไม้ดอก ประกอบด้วยกลิ่นและสีสรรนา ๆ ชนิด เสียงเรไรก็ไพเราะเสนาะโสต เป็นที่สมพระทัยของพระยายักษ์มีครุวนาดุจเทพธิดา มากระทำซึ่งระบำรำฟ้อนแล้วไปด้วยดีดสีตีเป่าเป็นต้น ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งก็บรรลุถึงแม่น้ำซึ่งมีชื่อว่า สามะคันธี ประกอบด้วยวารีอันเย็นและใสสะอาด มีรุกขชาติเรียงรายอยู่ริมฝั่ง สวยตระการตา

เมื่อพระยากบิลยักษ์ ได้ทอดทัศนาเห็นรอยเท้าของพวกสัตว์มฤคชาติ ที่มีอยู่เกลื่อนกลาดในสถานที่นั้น จึงทรงดำริในพระทัยว่า สถานที่นี้มีมฤคาใหญ่และน้อยมาชุมนุมกันอยู่ จำเราจะแฝงกายซุ่มคอยดักยิงพวกสัตว์เหล่านี้ ทรงพระดำริแล้วก็โน้มหักกิ่งไม้ให้เป็นที่กำบังพระองค์แล้วก็เตรียมพระแสงศรคอยที่อยู่ ณ สถานที่นั้น ในวันนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้าพระองค์กระทำคารวะอำลาพระดาบสทั้ง ๒ ผู้เป็นบิดามารดา แล้วก็ยกเอาหม้อน้ำวางลงเหนืออังษา แห่งพระองค์แล้วก็รีบดำเนินออกจากสถานแห่งพระดาบส ขณะนั้นหมู่มฤคชาติพวกเนื้อ. ทราย. กวาง. เก้ง

ที่คุ้นและรักก็ตามองค์พระบรม โพธิสัตว์ไปข้างหน้าบ้างอยู่ข้างหลัง บ้างห้อมล้อมองค์พระ บรมโพธิ-สัตว์ พวกเหล่าสัตว์ต่างก็ร่าเริงและตามกันไป ไม่มีการข่มเหงรังแกกัน เป็นที่ปลื้มปีติแก่สาธุชนที่ได้พบเห็น

เมื่อพระองค์เสด็จถึงแม่น้ำ "สามะคันธี" พระองค์ปลงหม้อทนนจากบ่าลงตักน้ำเต็มหม้อทนนแล้วก็วางไว้ริมฝั่ง แล้วก็ลงชำระขัดสีสรีระกาย เสร็จแล้วก็โอบอุ้มหม้อทนนวางไว้ที่อังษา แล้วก็เสด็จขึ้นจากฝั่งน้ำ สามะคันธี พร้อมด้วยการห้อมล้อมของหมู่มฤคชาติ ดูประดุจกษัตริย์ห้อมล้อมด้วยหมู่อำมาตย์ฉะนั้น หมู่สัตว์ได้ตามพระบรมโพธิสัตว์เจ้าไปจนกระทั่งถึงพระยา-กบิลยักษ์ซุ่มแฝงกายอยู่ เมื่อพระยากบิลยักษ์ทอดพระเนตรเห็นองค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเสด็จเข้ามาใกล้ จึงทรงดำริในพระทัยว่า กุมารนี้ประกอบไปด้วยรูปโฉมอันงดงาม พิศดูผิวกาย ประดุจดังทองยากที่จะหาบุรุษใดงามเช่นนี้ ชะรอยจะเป็นเทพบุตรเสด็จลงมาสู่อรัญญประเทศ หรือจะเป็นสุบรรณ์แลนาค นฤมิตรแปลงเพศจึงประกอบด้วยรูปโฉมอันงดงาม เที่ยวเสด็จประพาสเพื่อเหตุจะเยาะเย้ยตัวเรากระมัง ครั้นเราจะกล่าวคำไพเราะไต่ถาม บุรุษนี้ก็จะตระหนกตกใจกลัวแล้วรีบแล่นหนีไปเสียดังนี้ ไฉนเราจะรู้เรื่องเล่า เมื่อตัวเรากลับคืนสู่พระนคร หากว่าสมเด็จพระราชบิดาและพระราชมารดามีพระราชดำรัสถามว่า ออกมาเที่ยวป่า ได้พบเห็นสิ่งใดที่แปลกแต่พิเศษบ้างหรือไม่ เราก็จะไม่มีอะไรที่จะกราบทูลได้เราจะยิงมาณพนั้นด้วยศรธนูของเราเพื่อให้มาณพนั้นลำบากไม่อาจหลบหนีได้ แล้วเราก็จะได้ตะคอกขู่ถามด้วยเสียงอันดัง เมื่อทราบเรื่องราวแล้วเราก็จะได้ฆ่ามาณพผู้นี้เสีย เมื่อพระยากบิลยักษ์ทรงดำริแล้ว ก็หยิบเอาลูกศรขึ้นพาดสายยิงไปยังองค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้าโดยมิได้คำนึงถึงภัยนรกซึ่งจะเกิดขึ้นกับพระองค์เลย ด้วยอานุภาพแห่งศรส่งเสียงกึกก้องเปรียบประดุจดังสายฟ้าฟาดลงในสถานที่นั้น ลูกศรได้ต้ององค์พระบรมโพธิสัตว์ด้วยกำลังแรงของลูกศรก่อให้เจ็บปวดอย่างแสนสาหัส มิอาจที่จะดำรงทรงกายอยู่ได้ พระองค์ก็ปลงหม้อทนนลงจากอังษาแล้วก็ทรุดองค์ลงปริเวทนาการคร่ำครวญ เพียงว่าจะขาดใจลงในสถานที่นั้นขณะนั้นพระโลหิตไหลนองกายทรงดิ้นกระวนกระวาย พระองค์จึงทรงตั้งความสัตย์ว่าในชาติปางก่อน

ถ้าเราเคยได้กระทำเขาฉันใด เขาจึงกระทำกับตัวเราฉันนั้น ครั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้าดำริฉะนี้แล้ว จึงทรงฝืนพระทัย เปล่งอุทานวาจาโดยปกติมิได้เคล้าด้วยความแค้นเคืองว่า ผู้ใดมากระทำแก่เรา ประหัตประหารเราเพื่อให้สิ้นชีพ โดยที่เรามิได้กระทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดเลย ท่านมากระทำแก่เราเช่นนี้เพื่อปรารถนาสิ่งใด ขณะนี้ตัวเรากำลังจะถึงซึ่งมรณะแล้ว ท่านอย่าได้หลบหนีไป เชิญท่านมาพูดเจรจากับเราก่อน พระยากบิลยักษ์ครั้นได้ทรงฟังถ้อยคำพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ปรารถนาจะเจรจาด้วยเช่นนั้นจึงทรงดำริในพระทัยว่า มาณพผู้นี้ต้องพิษศรของเราจวนจะสิ้นชีพอยู่แล้ว ยังกล่าวสุนทรวาจาอันไพเราะร้องเชื้อเชิญให้เราไปเจรจาด้วย เป็นที่สังเวชยิ่งนักเมื่อเรากระทำร้ายเขาถึงเช่นนี้แล้ว เขาจะได้มีความโกรธตอบแต่สักหน่อยหนึ่งก็หาไม่ เมื่อพระยาบิลยักษ์ทรงดำริฉะนี้แล้ว ก็เดินเข้าไปใกล้องค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้า กล่าวสุนทรวาจาปราสัยว่า นี่แน่ะท่านมาณพน้อยอันประกอบด้วยโฉมลักษณะงดงาม ท่านอยู่สถานแห่งใดบิดามารดาของท่านเป็นชาติตระกูลใด ท่านมีชื่อประการใด เหตุไฉนจึงมาอาศัยอยู่ในป่าหิมวันตะนี้ ขอจงได้บอกแก่เราให้แจ้งตามสัตย์จริงในบัดนี้เถิด

ฝ่ายบรมโพธิสัตว์ จึงเอื้อนอรรถสุนทรวาจาตอบว่า บิดามารดาทั้ง ๒ ของข้าพเจ้าเป็นดาบสได้สมาทานศีลอยู่ในป่านี้ มาหลายปีแล้ว มิได้ประพฤติเป็นอันธพาลทำให้ผู้หนึ่งผู้ใดได้รับความเดือดร้อน ตัวเรานี้เป็นโอรสของพระดาบสทั้ง ๒ ซึ่งเสียจักษุทั้ง ๒ องค์ ตัวเรานี้ได้กระทำวัตรปฏิบัติ พระดาบสทั้ง ๒ อยู่ทุกวันทุกเวลาด้วยความกตัญญูต่อท่าน แล้วท่านผู้มีอานุภาพ ท่านเป็นชาติตระกูลใด มีชื่อว่าอย่างไร อยู่พระนครใด เหตุไฉนท่านจึงได้มาทำแก่เราเช่นนี้เล่า ตั้งแต่เราเกิดมาจนอายุล่วง ๑๖ วัสสาแล้ว มิได้เคยกระทำให้ผู้หนึ่งผู้ใดได้รับความเดือดร้อน ท่านมากระทำแก่เราเช่นนี้เพื่อประโยชน์อันใด ครั้นเมื่อพระบรมโพธิสัตว์เจ้าตรัสถ้อยคำเช่นนี้แล้วก็มีกิริยาทุกขเวทนาโศการำไห้ถึงพระดาบสทั้ง ๒ ว่า ตัวลูกมาต้องได้รับทุกขภัยอย่างแสนสาหัสจะถึงซึ่งสิ้นชีวิตในขณะนี้แล้วจะได้ใครเล่ามาอยู่ปรนนิบัติบิดามารดาทั้ง ๒ สืบไป เมื่อพระจอมไตรบรมโพธิสัตว์ตรัสปรารภแล้วก็ทรงโศกาเป็นที่น่าสังเวชใจยิ่งนัก ฝ่ายพระยากบิลยักษ์

ครั้นได้ฟังถ้อยคำพระบรมโพธิสัตว์เจ้ากล่าวเช่นนั้นแล้วก็ทรงคิดในพระทัยว่า ตัวเรานี้เปรียบเสมือนมหาโจรอันร้ายกาจ ประกอบด้วยความริษยา มากระทำแก่ผู้มีสัตย์สุจริตเช่นนี้ หมู่เทพยเจ้าก็จะติฉินนินทาแก่เราได้ จำเราจะคิดอุบายถ่ายเทด้วยเล่ห์ลมพูดกลบเกลื่อน ยกความผิดเป็นความชอบเสียบัดนี้ ครั้นพระยากระบิลยักษ์ทรงดำริฉะนี้แล้ว จึงตรัสว่า นี่แน่ะท่านหนุ่มน้อยผู้ประกอบด้วยสิริโฉมงดงาม ยากที่บุรุษสตรีทั้งหลายจะเปรียบได้จงฟังถ้อยคำของเรา จะได้กล่าวแต่ความสัตย์จริงให้เจ้าฟังทุกประการ พระบรมโพธิสัตว์เจ้าเมื่อได้สวนาการถ้อยคำพระยากระบิลยักษ์ปราศรัยเช่นนั้น จึงกล่าวสุนทรวาจาตอบว่า เมื่อท่านจะพูดกับเราประการใด ก็เชิญเสียแต่บัดนี้เถิด เรานี้จวนจะถึงซึ่งกาลกิริยาตายแล้ว พระยากระบิลยักษ์ทรงฟังถ้อยคำพระบรมโพธิสัตว์เจ้ากล่าวปราศัยเป็นที่น่าสังเวชฉะนี้แล้ว ท้าวเธอก็ตระหนกพระทัยประกอบด้วยความสังเวช กลั้นพระอัสสุชลเนตรแล้วมีพระโองการตรัสว่า ตัวเรานี้เป็นบรมกษัตริย์นามว่า พระยากระบิลยักษ์เป็นเอกอัครจอมประชา ครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี ประกอบด้วยเดชานุภาพผู้หนึ่งไม่มีผู้ใดจะรั้งรอต่อฤทธิ์ของเราได้ พระแสงศรของเราเมื่อได้ลั่นออกไปแล้ว แม้นต้องบุรุษสตรีหรือสัตว์น้อยใหญ่มีหยาดโลหิตไหลออกจากกายเพียงเท่าแมลงวันดื่มกินเท่านั้นก็จะถึงแก่ความตายแต่เจ้านี้ต้องศรของเราแล้วเหตุไฉนจึงได้มีมธุรสพจนา กล่าววาจาไพเราะให้เป็นที่ชื่นชอบแก่เราเป็นเวลานานถึงปานนี้ ยังมิถึงซึ่งกาลกิริยาตาย

ครั้นพระยากระบิลยักษ์ ตรัสถ้อยคำปรารภดังนั้นแล้วก็กลับมีพระราชโองการ ตรัสสืบต่อไปว่า นี่แน่ะพ่อกุมารอันผู้งน้ำสามะคันธีนี้ เราเคยมายิงมฤคชาติทั้งหลายเป็นนิจนิรันดร์มาวันนี้เราก็มาหักซุ้มซุ่มอยู่เตรียมโก่งคันธนูศรไว้ เพื่อจะยิงพิฆาตหมู่มฤคชาตินั้น เจ้าเข้ามากีดกั้นทาง ต้อนให้เนื้อทั้งหลายเลี้ยวลัดไปมา เมื่อเราปล่อยลูกศรไปหวังจะทำลายชีวิตเนื้อทั้งหลายก็เผอิญไปถูกเจ้าเช่นนี้ เรามิได้แกล้งกระทำอันตรายแก่เจ้าเลย พระบรมโพธิสัตว์เจ้า เมื่อได้สดับถ้อยคำแห่งพระยากระบิลยักษ์กล่าวมุสาวาทเช่นนั้น พระองค์ก็ทรงเปล่งวาจาตอบว่า ข้าแต่บพิตพระราชสมภารผู้ทรงอานุภาพอันประเสริฐ อาตมาเกิดอยู่ในบ้านนี้จนอายุได้ ๑๖ ปีแล้ว จะ

เคยปรากฏว่ามีผู้ใดมาเป็นเจ้าของเนื้อบ้านนี้ก็หาไม่ เมื่อพระองค์มากล่าวมุสาวาทยกเอาความผิดขึ้นเป็นความชอบเช่นนี้ อาตมาจะเชื่อฟังถ้อยคำของพระองค์ได้อย่างไร เมื่อพระองค์ปลงพระทัยคิดกระทำแก่ร่างกายข้าพระบาทให้ถึงซึ่งกาลกิริยาตายเช่นนี้แล้ว พระองค์อย่ากล่าวอุบายถ่ายเทหลีกเลี่ยง ยกเอาความผิดของพระองค์มาเป็นชอบเลย ข้าพระบาทจะถึงซึ่งกาลกิริยาตายลงในกาลบัดนี้แล้ว ขอพระองค์จงให้อภัยแก่ข้าพระองค์เถิด เมื่อพระยากระบิลยักษ์ได้ทรงฟังถ้อยคำอันอ่อนหวานของพระบรมโพธิสัตว์เจ้าเช่นนั้น พระองค์ทรงปรารภในพระทัยว่า ตัวเรานี้ประพฤติเป็นอันธพาล มาแกล้งกระทำอันตรายแก่ผู้หาความผิดมิได้ด้วยน้ำใจริษยา บาปนี้ก็คงมาตามให้โทษแก่เราอย่างแน่นอนไหนเลยจะพ้นภัยในนรกได้ จำเราจะกล่าววิงวอนรับสารภาพต่อกุมาร เมื่อกุมารถึงซึ่งกาลกิริยาตายลงในที่นี่แล้ว เราก็จะไปยังสถานแห่งพระดาบสทั้ง ๒ นอบน้อมนมัสการกล่าวคำพูดอ่อนหวานแล้วตัวเราก็จะได้อยู่ในอาศรม รักษาศีลอยู่กับพระดาบสและทำข้อวัตปฏิบัติพระดาบส แทนเจ้ากุมารผู้ถึงซึ่งความตายดังนี้ ครั้นทรงพระดำริแล้ว พระองค์ก็ทรงกล่าวว่า นี่แน่พ่อสามราชกุมาร เรานี้มิจิตเจตนาแกล้งกระทำแก่เจ้าดังกล่าว เมื่อเจ้าตายไปตัวเรานี้ก็จะไปสู่สถานของพระดาบสทั้ง ๒ กระทำวัตรปรนนิบัติ แทนเจ้าตราบจนกระทั่งตัวเรานี้จะสิ้นชีพ เราจะสมาทานศีลบำเพ็ญแผ่กุศลนั้นให้แก่เจ้า เราจะไม่กลับคืนสู่พระนคร ครั้นพระองค์ตรัสดังนั้นแล้วก็เสด็จเข้าสวมกอดองค์พระบรมโพธิสัตว์แล้วก็ทรงพระกรรแสงร่ำโศกา อาลัยอยู่ไปมา กล่าวคำวิงวอนไปด้วยประการต่าง ๆ ในขณะนั้นองค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้า เมื่อได้ยินคำของพระยากระบิลยักษ์กล่าวดังนั้น เมื่อพระองค์จะทรงดับขันธ์ไปสู่ปรโลกแล้วกลับมีความยินดีอีกเปล่งออกซึ่งอุทานวาจาว่าสาธุแล้วพระองค์ก็ทรงสิ้นชีวิตลงในขณะนั้น

ฝ่ายพระยากระบิลยักษ์บรมกษัตริย์ ครั้นเมื่อทอดพระเนตรเห็นพระบรมโพธิสัตว์เจ้ามากระทำกาลกิริยาตายลงในขณะนั้น พระองค์ก็ตระหนกตกประหม่าให้พ้นเพือนในสติอารมณ์มิได้สมประฤดี พระองค์ก็ไปกระทำการเคารพก้มกราบลงแทบบาทองค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้าแล้วก็ทรงพระกรรแสงสะอึกสะอื้นให้โศกาอาลัยไปมา ดูเป็นที่สังเวชสลดใจยิ่งนัก

ยังมีนางเทวธิดาองค์หนึ่ง ซึ่งสถิตย์อยู่ยังรุกขชาติบ้านั้น นามว่านางสุนทรีเทพธิดา ในกาลก่อนนั้นนางได้เป็นพระมารดาของพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ครั้นนางถึงซึ่งกาละแล้ว ก็ไปบังเกิดเป็นนางเทพธิดาอยู่ในสถานที่นั้น คอยพิทักษ์รักษาพระบรมโพธิสัตว์เจ้าอยู่ทุกวัน วันนั้นนางได้ไปประชุมอยู่กับหมู่เทพยดาทั้งหลาย ลืมนึกถึงองค์พระบรมโพธิสัตว์ ครั้นนางแจ้งว่าพระบรมโพธิสัตว์เจ้าถึงซึ่งกาละดังนั้นแล้ว นางเทพธิดาก็ตกใจ ประดุจดังต้องอสรพิษร้ายเพียงจะล้มสลบลง ณ สถานที่นั้น สุนทรีเทพธิดาก็มิอาจนิ่งอยู่ได้ นางก็สำแดงอานุภาพ รีบมายังที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าสลบอยู่ ครั้นนางได้เห็นพระยากระบิลยักษ์ ผู้หาความสัตย์มิได้ แผลงศรแกล้งทำลายล้างชีวิตพระบรมโพธิสัตว์เจ้าดังนั้น นางก็ให้มีความโกรธเคืองพระยากระบิลยักษ์ยิ่งนัก นางเปล่งอุทานว่า นี่แน่ะท่านพระยากระบิลยักษ์ พ่อสามซึ่งเป็นโอรสแห่งพระดาบสทั้ง ๒ นั้น มีความกตัญญูรู้จักคุณบิดามารดา ตั้งอยู่ในข้อวัตรปฏิบัติบิดามารดา ซึ่งจักษุเสียทั้ง ๒ องค์อยู่ทุกวันนั้น เหตุไฉนท่านจึงทำแก่บุตรพระดาบสเช่นนั้น ตัวเราทราบในสันดานของท่านที่ประกอบด้วยอันธพาลโดยมิได้สะดุ้งเกรงภัยในนรก แม้นท่านเห็นทุกข์ในนรกแล้ว จงรีบไปสู่สถานของพระดาบสทั้งสอง จงปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าสามผู้ถึงแก่ความตายเสียแต่บัดนี้

เมื่อพระยากระบิลยักษ์ ได้สดับเสียงอันไพเราะปรากฏดังนั้น ก็ทราบว่าเป็นสุรเสียงแห่งนางเทพธิดา แต่จะแลเห็นเทพธิดานั้นก็หาไม่ เมื่อพระยากระบิลยักษ์ได้ทรงสดับถ้อยคำของนางเทพธิดากล่าวประภาษว่าดังนั้นก็สะดุ้งพระทัย จึงมีพระวาจาตอบว่าสาธุ ๆ แล้วก็กระทำสักการะบูชาศพพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ประกอบไปด้วยระเบียบมาลาเป็นต้น ครั้นสำเร็จแล้วก็ยกเอาหม้อทนน้อันมีน้ำเต็มขึ้นวางเหนืออังษาแห่งพระองค์แล้วก็ดำเนินมาตามทาง จนกระทั่งถึงสถานที่ของพระดาบสทั้ง ๒ ก็กระทำกิริยาค่อยทรงพระดำเนินเหยียบย่าง ครั้นถึงก็เอื้อมพระหัตถ์พยุงลดหม้อน้ำลงจากพระอังสาวางไว้แล้วก็ก้มลงกราบแทบฝ่าเท้าของพระดาบสทั้ง ๒ ส่วนพระ-ดาบสทั้ง ๒ เข้าใจว่าเป็นสุวรรณสามโอรสของตนจึงกล่าวปราศรัยว่า นี่แน่พ่อผู้เป็นที่รักของบิดา

มารดา พ่อไปสู่ท่าน้ำแห่งใดเล่า เมื่อพระยากระบิลยักษ์ได้ยินถ้อยคำของพระดาบสทั้ง ๒ กล่าวดังนั้น ก็มิอาจหักห้ามความสังเวชได้ พระองค์ทรงกล่าวด้วยถ้อยคำอันไพเราะว่า ข้าแต่ท่านบิดามารดาทั้ง ๒ ข้าพเจ้านี้เป็นบรมกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระยากระบิลยักษ์ ครองราชสมบัติในพาราณสีมหานคร ส่วนพระดาบสทั้ง ๒ ครั้นเมื่อได้สดับพระราชโองการฉะนั้นแล้ว ก็มีความโสมนัสปรีดา กล่าวสุนทรวาจาให้พระองค์เสวยเผือกมัน ผลไม้อันโอชารสต่าง ๆ เมื่อพระยา-กระบิลยักษ์ ได้ทรงฟังเสาวนาการของพระดาบสทั้ง ๒ ปราศรัย เชื้อเชิญดังนั้น พระองค์จึงเอื้อนพระโอษฐ์ตรัสว่า ข้าแต่พระดาบสทั้ง ๒ ตัวเรานี้มาซุ่มดักยิงเนื้อมฤคคืออยู่ที่ใกล้ฝั่งแม่น้ำสามะคันธี ครั้นเมื่อได้แลเห็นฝูงเนื้อทั้งหลายมายังสถานที่นั้นแล้วก็ลั่นลูกศรไป และต้องกายพ่อสามโอรสของท่าน ถึงแก่พิราลัยลง ณ สถานที่นั้น โดยมิได้มีเจตนาแกล้งกระทำต่อชีวิตโอรสของท่าน เมื่อเราได้กระทำผิดไปเช่นนี้ จึงต้องมาประณตน้อมยอมกายกระทำวัตปรนนิบัติแทนโอรสของท่าน จนกว่าจะสิ้นชีวิต ณ ที่นี้ และจะไม่กลับไปพระนครพาราณสี เมื่อพระดาบสทั้ง ๒ ทราบว่าองค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้าต้องศรของพระยากระบิลยักษ์ถึงสิ้นชีวิต ต่างก็พากันพิลาปร่ำไห้พิไรร่ำรำพรรณถึงโอรสด้วยประการต่าง ๆ ประหนึ่งว่าจะสลบลง ณ ที่นั้น ครั้นค่อยคลายความโศกเศร้าแล้วพระดาบสทั้งสองก็ยึดเหนี่ยวเอาพระไตรลักษณะญาณมาหักห้ามทำลายล้างเสียซึ่งความเสน่หาอาลัย และมิได้มีความโกรธขึ้งพระยากระบิลยักษ์ แล้วพระดาบสทั้ง ๒ ก็กล่าวว่า

ข้าแต่บพิตพระราชสมภาร เชิญพระองค์ท่านเสด็จนิวัตกลับเข้าสู่พระนครเถิด อย่าได้มีพระทัยห่วงอาลัยอาตมาเลย เมื่อพระยากระบิลยักษ์ได้ทรงฟัง พระดาบสกล่าวดังนั้น จึงมีพระเสาวนาตอบว่า ข้าแต่พระดาบสทั้ง ๒ ตัวเราจะขอสมาทานกระทำการปรนนิบัติอยู่กับพระดาบสในสถานที่นี้ จะไม่กลับไปสถานของเราเลย แม้พระดาบสทั้ง ๒ จะกล่าววิงวอนประการใด ๆ พระยากระบิลยักษ์ก็ไม่ยินยอมกลับ พระดาบสทั้ง ๒ ก็ให้พระยากระบิลยักษ์ นำไปสู่สถานที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าแล้วชวนกันกระทำความสัจจาธิษฐาน ด้วยบารมีของพระดาบสทั้ง ๒ พร้อม

ด้วยสุนทรีเทพธิดา องค์พระบรมโพธิสัตว์เจ้าซึ่งถึงแก่ความมรณะแล้วก็กลับฟื้นคืนชีพ ดังมโนรถความปรารถนา พระองค์มิได้มีราคีด้วยบาดแผลอันเป็นคมลูกศรของพระยากระบิลยักษ์แม้แต่น้อย พระดาบสทั้ง ๒ ซึ่งมีจักษุมืดบอดก็กลับมองเห็นเป็นปกติเช่นเดิม ครั้นสมดังมโนรสปรารถนาแล้วต่างองค์ก็ชื่นชนโสมนัสปรีดา เหตุที่เป็นไปได้เช่นนี้ เพราะพระดาบสทั้ง ๒ สมาทานศีลด้วยความสัตย์สุจริต ละเสียซึ่งโทโส มิได้มีความอาฆาตผู้หนึ่งผู้ใด ครั้นแล้วก็พากันมาสู่สถานที่ของตน พระยากระบิลยักษ์ครั้นได้สมาทานต่อพระดาบสแล้วก็กลับคืนไปสู่สถานของตน

โกธํ ฆตฺวา สุขํ เสติ
โกธํ ฆตฺวา น โสจติ

ฆ่าความโกรธได้ อยู่เป็นสุข
ฆ่าความโกรธได้ ไม่เศร้าโศก

จากหนังสือ พุทธศาสนสุภาษิต
ของกรมพระยาวชิรญาณวโรรส

บันทึกท้ายเล่ม

ผู้ที่เป็นเจ้าภาพในวันตั้งศพสวด

ท่านพระครูพรหมสุนทร

ท่านมหาโกสิทธิ์

ท่านพระครูปลัดชื้น

ท่านมหาชนินทร์

แห่งวัดมหรรณพาราม ได้กรุณาเป็นเจ้าภาพในการตั้งศพสวดคืนที่ ๒ คือวันที่ ๒๑ มิ.ย. ๑๕

คณะอาจารย์และเจ้าหน้าที่ในศูนย์ฝึกการบินพลเรือน ได้กรุณาเป็นเจ้าภาพในคืนวันที่ ๓ คือวันที่ ๒๒ มิ.ย. ๑๕

ให้เรื่องพิมพ์ และจ่ายเงินร่วมในการจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์

พระราชวร เวที แห่งวัดมหรรณพาราม

ได้กรุณาเขียนเรื่อง "มิตร" ให้ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ ๑ เรื่อง

ท่านพระครูพรหมสุนทร แห่งวัดมหรรณพาราม

ได้กรุณาเขียนเรื่อง "สดุดีพระคุณของแม่" ให้ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ ๑ เรื่อง

ท่านมหาโกสิทธิ์ สุจิตโต แห่งวัดมหรรณพาราม

ได้กรุณาเขียนเรื่อง "ลาภทางใจ" ให้ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ ๑ เรื่อง

และได้มอบไตรให้ ๑ ไตร

ท่านพระครูปลัดชื้น แห่งวัดมหรรณพาราม

ได้กรุณาเขียนเรื่อง "เรือนสาม น้ำสี่" ให้ลงพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ ๑ เรื่อง

ท่านอาจารย์สุวิทย์ จันทะปัญโญ แห่งวัดธรรมนิมิตร อ. เมือง ชลบุรี

ได้กรุณาเขียนเรื่อง "คำไว้อาลัยและคำปรารภ" ๑ เรื่อง

"การศึกษาหลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน" ๑ เรื่อง

ได้ให้เงินร่วมในการจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์อีก ๓๐๐ บาท

และได้กรุณาให้ไตรอีก ๑ ไตร

คุณธำรง ธารีสาร แห่งมาลัยคลีนิค

ได้กรุณาให้เงินร่วมในการจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ ๓๐๐ บาท

นอกนั้นได้มีท่านที่เคารพนับถือ และมิตรสหายอีกจำนวนมากท่าน ได้จ่ายร่วมในการบำเพ็ญกุศลงานฌาปนกิจศพนี้ จึงขอขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง

ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ท่านจงประสบแต่ความสุข ความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ

เจ้าภาพ

คำปรารภ

หนังสืออนุสรณ์นี้ ได้จัดทำขึ้นโดยรีบด่วน สำนวนการพูดและการเขียนเช่นในเรื่องประวัติย่อและเรื่อง "พระสุวรรณสาม" อาจขาดตกบกพร่องได้ นอกนั้นการตรวจปรู๊ฟก็ตรวจเพียงครั้งเดียว ถ้ามีข้อบกพร่องอันใดก็ขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

นอกนั้นการเรียงหน้าและการลำดับเรื่องไม่เป็นไปตามที่กำหนด เนื่องจากทางโรงพิมพ์มีอุปสรรคบางประการ จึงขออภัยไว้ด้วย

วิฑูร

นายพิสัย แจ่มศรี เจ้าของผู้พิมพ์โฆษณา 2514
121 ถนนบุญศิริ พระนคร